

Zbigniew Bereszyński

Służba Bezpieczeństwa i środowiska naukowe. Relacje ludzi nauki z aparatem represji na przykładzie Opola

Relacje środowisk naukowych z komunistycznym aparatem bezpieczeństwa należą do najciekawszych i najważniejszych wątków społeczno-politycznej historii PRL. Miały one niezwykle złożony oraz wielostronny charakter i zwłaszcza w ostatnich kilkunastu latach Polski Ludowej (po wejściu w życie w 1972 r. nowego systemu kształcenia kadr resortu spraw wewnętrznych) wyróżniały się specyfiką na tle stosunków tych służb z innymi środowiskami społecznymi.

Warto zaprezentować czy raczej wstępnie zasygnalizować ten problem w odniesieniu do relatywnie niedużego środowiska naukowego w Opolu. Niewielka liczebność owego środowiska w niczym nie uszczupla ilustracyjnego waloru obserwowanych w nim zjawisk, ułatwia natomiast ich prześledzenie na konkretnych przykładach.

Przedstawiając ważniejsze przejawy operacyjnej aktywności Służby Bezpieczeństwa wobec opolskich środowisk naukowych, uwzględniono zwłaszcza walkę z działalnością związkowo-opozycyjną prowadzoną w tych kręgach w latach 1980–1989. Dalsza część artykułu poświęcona jest zagadnieniu osobowych źródeł informacji SB w miejscowych środowiskach naukowych. Temat ten udało się zilustrować licznymi przykładami z poszczególnych szkół wyższych oraz Instytutu Śląskiego w Opolu. W końcowej części opisano rolę uczelni w kształceniu kadr aparatu bezpieczeństwa, nie pomijając przykładów kariery naukowej opolskich funkcjonariuszy SB.

Środowiska naukowe jako obiekt zainteresowania SB

Środowiska naukowe były ważnym obiektem zainteresowania Służby Bezpieczeństwa. Kontrolowanie ich należało do zadań pionu III SB, „opiekującego” się również oświatą i środowiskami twórczymi. Pion ten był odpowiedzialny także za zwalczanie opozycyjnej działalności politycznej, a do 1979 r. jego zadania obejmowały również tzw. ochronę gospodarki¹.

¹ Por. R. Terlecki, *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944–1990*, Kraków 2007, s. 357, 360–361.

Na początku lat siedemdziesiątych XX w. działalność SB w zakresie kontroli środowisk naukowych została usystematyzowana poprzez założenie tzw. spraw obiektowych, prowadzonych na bieżąco w odniesieniu do poszczególnych instytucji, placówek i środowisk społecznych. Wydział III Komendy Wojewódzkiej MO w Opolu założył wówczas trzy tego rodzaju sprawy, opatrzone kryptonimami „Aula”, „Technika” oraz „Silesiae”. Sprawa obiektowa „Aula” odnosiła się do środowiska Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. Sprawa „Technika” miała na celu kontrolę Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Opolu. Sprawę „Silesiae” prowadzono w odniesieniu do Instytutu Śląskiego w Opolu. Wydział III KW MO, a następnie (od 1983 r.) Wydział III Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Opolu prowadził także sprawę obiektową o kryptonimie „Arka”, dotyczącą działalności ośrodków Duszpasterstwa Akademickiego w woj. opolskim².

Środowiskami naukowymi interesował się również pion II SB, którego kompetencje obejmowały przede wszystkim prowadzenie działalności kontrwywiadowczej, a w praktyce – śledzenie wszelkich kontaktów zagranicznych obywateli PRL na kierunku zachodnim³. W woj. opolskim pion ten zajmował się w szczególności zwalczaniem postaw proniemieckich i śledzeniem kontaktów z Republiką Federalną Niemiec. Od 1972 r. działalność taką prowadził Wydział II KW MO/WUSW w Opolu w ramach sprawy obiektowej o kryptonimie „Ideologowie”⁴.

Zainteresowania pionu II SB obejmowały zwłaszcza wyjazdy zagraniczne polskich pracowników naukowych, ich współpracę z instytucjami naukowymi i kulturalnymi na Zachodzie, a także działalność naukowców obcych, utrzymujących kontakty z badaczami w Polsce. Na celowniku Wydziału II KW MO/WUSW w Opolu znajdowali się m.in. pracownicy Instytutu Śląskiego oraz WSP – stypendyści zachodniorniemieckich fundacji Humboldta i Eberta oraz osoby kontaktujące się z tymi instytucjami. Osobami takimi interesował się także pion III SB. Współpracujące ze sobą wydziały miejscowej SB wymieniały się informacjami pozyskiwanymi w sprawach obiektowych „Ideologowie” i „Silesiae”.

W ramach sprawy o kryptonimie „Loara” SB interesowała się m.in. kontaktami lektorów języka francuskiego. Szczególną uwagę zwracano także „na osoby wyjeżdżające do Francji w sprawach służbowych, na praktyki, stypendia i staże”⁵.

² Por. M. Patelski, *Duszpasterstwo Akademickie w Opolu*, „Indeks. Pismo Uniwersytetu Opolskiego” 2010, nr 3–4, s. 91; Z. Bereszyński, *Niezależny ruch studencki w Opolu i komunistyczny aparat represji w latach 1980–1989* [w:] *Komunistyczny aparat represji i życie społeczne Opolszczyzny w latach 1945–1989*, red. K. Jasiak, Opole 2012, s. 336.

³ P. Piotrowski, *Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2003, nr 1, s. 63; *idem*, *Służba Bezpieczeństwa KW MO we Wrocławiu w latach 1957–1990* [w:] *Twarze wrocławskiej bezpieki. Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa we Wrocławiu. Informator personalny*, red. T. Balbus, P. Piotrowski, K. Szwagrzyk, Wrocław 2006, s. 25; R. Terlecki, *op. cit.*, s. 360.

⁴ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu (dalej: AIPN Wr), 013/13, Wniosek o wszczęcie sprawy obiektowej o kryptonimie „Ideologowie”, 14 VIII 1972 r., k. 13–15.

⁵ AIPN Wr, 013/8, Plan kierunkowy działań kontrwywiadowczych w sprawie obiektowej o kryptonimie „Loara”, nr rejestracyjny 17843, zabezpieczających woj. opolskie przed penetracją wywiadu

Funkcje kontrolne w stosunku do środowisk naukowych spełniał w pewnym zakresie pion IV SB, zajmujący się zwłaszcza Kościołem i środowiskami przykościelnymi. Wydział IV KW MO/WUSW w Opolu prowadził m.in. sprawę obiektową o kryptonimie „Sąsiedzi” dotyczącą miejscowego Duszpasterstwa Akademickiego⁶. W kwietniu 1981 r. wydział ten założył sprawę obiektową o kryptonimie „Barbakan”, reagując w ten sposób na utworzenie opolskiego Klubu Inteligencji Katolickiej na czele z doc. dr. inż. Antonim Guzikiem, pracownikiem naukowo-dydaktycznym WSI. W działalności owego klubu od początku ważną rolę odgrywali pracownicy miejscowych uczelni, a zwłaszcza WSI⁷.

Poszczególnymi osobami ze środowisk naukowych interesował się pion V SB, wyodrębniony w 1979 r. ze struktur pionu III jako pion III „A” i przemianowany pod koniec 1981 r., u progu stanu wojennego, na pion V. Podstawowym zadaniem tego pionu była „ochrona” gospodarki narodowej, dlatego w obszarze jego zainteresowania znalazły się związki zawodowe. W latach 1980–1981 pion ten zaczął odgrywać główną rolę w zwalczaniu działalności związkowej pod szyldem NSZZ „Solidarność”, co po części dotyczyło także środowisk naukowych⁸.

Obiektem zainteresowania Wydziału III „A”/V KW MO w Opolu był zwłaszcza dr Stanisław Jałowiecki, socjolog z Instytutu Śląskiego, przewodniczący zakładowej „Solidarności”, wybrany w lipcu 1981 r. na stanowisko przewodniczącego Zarządu Regionu Śląska Opolskiego NSZZ „Solidarność”. W celu operacyjnego rozpracowania tego naukowca jako działacza związkowego założono sprawę o kryptonimie „Gracz”⁹.

Od jesieni 1980 r. pion V SB, a wśród nich nadzorujący uczelnie i środowiska naukowe pion III, czynnie uczestniczyły w przygotowaniach do wprowadzenia stanu wojennego, zajmując się typowaniem kandydatów do internowania. W latach 1981–1982, po wprowadzeniu stanu wojennego, byli internowani przez miejscową SB następujący przedstawiciele środowiska naukowego Opolszczyzny: dr Wojciech Chlebda (WSP, działacz uczelnianej „Solidarności”), dr inż. Ryszard Ciecierski (WSI, przewodniczący uczelnianej „Solidarności”), mgr Wiesława Grycner (WSP, wiceprzewodnicząca

francuskiego, 16 X 1979 r., k. 109, 112. Por. Z. Bereszyński, *Francja i system komunistyczny w Polsce. Stosunki polsko-francuskie po II wojnie światowej w świetle wybranych materiałów UB i SB [w:] Spoglądając na Mariannę. O Francji i Francuzach w pierwszej połowie XX wieku z polskiej perspektywy*, red. M. Białokur, A. Karbowski, Opole–Bielsko-Biała 2014, s. 192, 198–199.

⁶ Por. M. Patelski, *Duszpasterstwo Akademickie...*, s. 91; Z. Bereszyński, *Niezależny ruch studencki w Opolu...*, s. 336.

⁷ AIPN Wr, 067/49, Sprawa obiektowa o kryptonimie „Barbakan” (wybór materiałów), Analiza sprawy obiektowej o kryptonimie „Barbakan”, nr rejestracyjny 26517, dotyczącej Klubu Inteligencji Katolickiej, 27 XI 1989 r.; *ibidem*, Wniosek o zakończenie sprawy obiektowej o kryptonimie „Barbakan”, nr 26517, dotyczącej Klubu Inteligencji Katolickiej, 27 XI 1989 r., mf, b.p.

⁸ P. Piotrowski, *Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW...*, s. 65–69; *idem*, *Śłużba Bezpieczeństwa KW MO we Wrocławiu...*, s. 25; R. Terlecki, *op. cit.*, s. 253, 361.

⁹ AIPN Wr, 065/23, j. 1, Sprawa obiektowa o kryptonimie „Kolumbowie” (wybór materiałów), Meldunek operacyjny, 6 XI 1981 r., mf, b.p.

Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność”), dr Lidia Kubiczek (działaczka „Solidarności” z Instytutu Ciężkiej Syntezy Organicznej w Kędzierzynie-Koźlu, pierwsza przewodnicząca Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego NSZZ „Solidarność” Ziemi Kozielskiej), dr inż. Waldemar Matlachowski (WSI, działacz uczelnianej „Solidarności”) oraz Henryk Żarczyński (wiceprzewodniczący Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” w Instytucie Śląskim)¹⁰. Za sprawą wrocławskiej SB został internowany Piotr Gaglik, pracownik Instytutu Śląskiego w Opolu, zamieszkały na stałe we Wrocławiu¹¹.

W pierwszych tygodniach stanu wojennego, w ramach akcji „Klon”, Służba Bezpieczeństwa przeprowadziła rozmowy profilaktyczno-ostrzegawcze z wybranymi pracownikami opolskich uczelni, znanymi z zaangażowania w działalność „Solidarności”. Rozmowy prowadzili funkcjonariusze Wydziału III KW MO w Opolu, a wśród indagowanych przez SB znaleźli się: inż. Ryszard Chilczuk (pracownik techniczny WSI, członek KZ NSZZ „Solidarność”), dr Zyta Dziechcińska-Halamoda (pracownik naukowy WSP, sekretarz Komisji Zakładowej i przewodnicząca uczelnianej Komisji Organizacyjnej NSZZ „Solidarność”), dr Jan Heffner (pracownik naukowy WSP, przewodniczący KZ NSZZ „Solidarność”), mgr Wiesława Grycner („Solidarność” WSP), dr inż. Zygmunt Kasperski (pracownik naukowy WSI, członek KZ NSZZ „Solidarność”) oraz dr Alfred Wolny (pracownik naukowy WSP, członek KZ NSZZ „Solidarność”). Rozmówcom przedkładano do podpisu tzw. deklaracje lojalności, czyli jednobrzmiące zobowiązania „do zaniechania wszelkiej działalności szkodliwej dla Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, a w szczególności do przestrzegania obowiązującego porządku prawnego”. Kategorycznie odmawiająca podpisania takiej deklaracji Wiesława Grycner została, jak wspomniano, internowana¹².

Dr Stanisław Jałowiecki z Instytutu Śląskiego, przewodniczący Zarządu Regionu Śląska Opolskiego NSZZ „Solidarność”, oraz mgr inż. Bronisław Palik (starszy

¹⁰ AIPN Wr, 09/658, Dokumentacja dotycząca internowanych, Decyzja nr 53/81 o internowaniu Wojciecha Chlebdy, 12 XII 1981 r., k. 374; AIPN Wr, 012/3196, t. 2, Dokumentacja dotycząca internowanych, Decyzja nr 55/81 o internowaniu Ryszarda Ciecierskiego, 12 XII 1981 r., k. 43; *ibidem*, t. 3, Decyzja nr 103/81 o internowaniu Wiesławy Grycner, 13 XII 1981 r., k. 362; *ibidem*, t. 5, Decyzja nr 42/81 o internowaniu Lidii Kubiczek, 12 XII 1981 r., k. 197; *ibidem*, t. 6, Decyzja nr 69/81 o internowaniu Waldemara Matlachowskiego, 12 XII 1981 r., k. 120; *ibidem*, t. 10, Decyzja nr 78/81 o internowaniu Henryka Żarczyńskiego, 12 XII 1981 r., k. 261.

¹¹ AIPN Wr, 0010/3813, Decyzja o internowaniu Piotra Gaglika (kopia), 2 III 1982 r., k. 1.

¹² AIPN Wr, 012/3196, t. 3, Raport o zatrzymaniu Wiesławy Grycner, 13 XII 1981 r., k. 364; *ibidem*, t. 12, Notatka służbowa z rozmowy profilaktyczno-ostrzegawczej przeprowadzonej 16 XII 1981 r. z Zytą Krystyną Dziechcińską-Halamodą, k. 105; *ibidem*, Notatka służbowa z rozmowy profilaktyczno-ostrzegawczej przeprowadzonej 4 I 1982 r. z Janem Wincentym Heffnerem, k. 188; *ibidem*, Notatka służbowa z rozmowy profilaktyczno-ostrzegawczej przeprowadzonej 13 XII 1981 r. z Zygmuntem Kasperskim, k. 272; *ibidem*, t. 13, Notatka służbowa z rozmowy profilaktyczno-ostrzegawczej przeprowadzonej 4 I 1982 r. z Alfredem Wolnym, k. 290; AIPN Wr, 09/658, Notatka służbowa z rozmowy profilaktyczno-ostrzegawczej przeprowadzonej 16 XII 1981 r. z Ryszardem Henrykiem Chilczukiem, k. 370.

wykładowca w Instytucie Budownictwa Lądowego WSI) zostali w stanie wojennym aresztowani i stanęli przed sądem wojskowym jako współorganizatorzy konspiracyjnej działalności związkowo-opozycyjnej. Inż. Ryszard Chilczuk z opolskiej WSI trafił do miejsca odosobnienia jako podejrzany o udział w tej działalności¹³.

Niektórych pracowników opolskich uczelni oraz Instytutu Śląskiego w Opolu objęto kontrolą operacyjną w ramach kwestionariuszy ewidencyjnych. W okresie stanu wojennego i przez pewien czas po jego zniesieniu kwestionariusze takie były prowadzone przez Wydział III KW MO/WUSW w stosunku do dr Zyty Dziechcińskiej-Halamody, dr. Jana Heffnera i mgr Wiesławy Grycner z WSP¹⁴, inż. Ryszarda

¹³ AIPN Wr, 065/1164, d. 1, Kwestionariusz ewidencyjny o kryptonimie „Fanatyk” (wybór materiałów), Plan przedsięwzięć operacyjnych w stosunku do figuranta kwestionariusza ewidencyjnego o kryptonimie „Fanatyk”, 15 III 1984 r., mf, b.p.; AIPN Wr, 09/658, Decyzja nr 21/82 o internowaniu Ryszarda Chilczuka, 29 IV 1982 r., k. 349. Por. Z. Bereszyński, *NSZZ „Solidarność” Region Śląsk Opolski [w:] NSZZ „Solidarność” 1980–1989*, t. 6: *Polska południowa*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010, s. 613–615. Jałowicki i Palik byli członkami powołanej w stanie wojennym Rady Koordynacyjnej, patronującej działalności środowiska wydającego w konspiracji pismo „Sygnały Wojenne”. Grupa ta została rozbita przez aresztowania zapoczątkowane 27 IV 1982 r. Wśród osób zatrzymanych tego dnia przez SB znajdowali się również Palik i Chilczuk. Intensywnie poszukiwanego przez aparat bezpieczeństwa Jałowickiego ujęto dopiero 14 V 1982 r. Konsekwentnie odrzucający stawiane mu zarzuty Chilczuk uniknął tymczasowego aresztowania, ponieważ SB nie potrafiła zebrać przeciw niemu dostatecznego materiału dowodowego. Wobec tego został internowany. Sprawę Jałowickiego, Palika i innych konspiratorów ze środowiska „Sygnały Wojennych” rozpatrywał Sąd Śląskiego Okręgu Wojskowego na sesji wyjazdowej w Opolu. 21 I 1983 r. sąd ten skazał Jałowickiego na 10 miesięcy pozbawienia wolności. Sprawa Bronisława Palika została wcześniej wyodrębniona do osobnego postępowania w związku z jego złym stanem zdrowia. Ostatecznie objęła go amnestia z 21 VII 1983 r. (AIPN Wr, 012/3196, t. 1, Akta postępowania amnestyjnego, Meldunek o zastosowaniu amnestii wobec osób skazanych w sprawie Rsd-14/82, repertorium Wojskowej Prokuratury Garnizonowej w Opolu Pg ŚI II/47/82, nr akt Sądu Śląskiego Okręgu Wojskowego – SOW-856/82, 26 VIII 1983 r., k. 66; AIPN Wr, 08/397, Osoby amnestionowane w 1983 r., k. 54).

¹⁴ AIPN Wr, 065/839, Kwestionariusz ewidencyjny o kryptonimie „Fizyk” (wybór materiałów), Wniosek o założenie kwestionariusza ewidencyjnego, 4 II 1982 r.; *ibidem*, Meldunek operacyjny, 7 X 1983 r., mf, b.p.; AIPN Wr, 065/840, Kwestionariusz ewidencyjny o kryptonimie „Matematyk” (wybór materiałów), Wniosek o założenie kwestionariusza ewidencyjnego, 27 XII 1981 r.; *ibidem*, Meldunek operacyjny, 10 X 1983 r., mf, b.p.; AIPN Wr, 065/927, Kwestionariusz ewidencyjny o kryptonimie „Prawnik” (wybór materiałów), Wniosek o założenie kwestionariusza ewidencyjnego, 29 I 1982 r.; *ibidem*, Meldunek operacyjny, 29 I 1982 r.; *ibidem*, Wniosek o zaniechanie prowadzenia kwestionariusza ewidencyjnego, 11 V 1984 r., mf, b.p. Dr Zyta Dziechcińska-Halamoda była kontrolowana w ramach kwestionariusza ewidencyjnego o kryptonimie „Matematyk”, założonego pod koniec grudnia 1981 i zamkniętego w październiku 1983 r. Dr. Jana Heffnera kontrolowano w ramach kwestionariusza ewidencyjnego o kryptonimie „Fizyk” od lutego 1982 do października 1983 r. Dla Wiesławy Grycner, po zwolnieniu jej z internowania, założono kwestionariusz o kryptonimie „Prawnik”, prowadzony od końca stycznia 1982 do maja 1984 r. Wymienione kwestionariusze były prowadzone przez mł. chor. Wiesława Wasiaka, inspektora Sekcji 3 Wydziału III KW MO/WUSW w Opolu. W grudniu 1982 r. Grycner podjęła pracę jako radca prawny w Bazie Zaopatrzenia i Zbytu Przedsiębiorstwa Mechanizacji Rolnictwa w Szymiszowie k. Strzelec Opolskich. W związku z tym w następnym roku kwestionariusz o kryptonimie „Prawnik” został przekazany do prowadzenia st. szer. Janowi Słomie z pionu IV SB Rejonowego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Strzelcach Opolskich.

Chilczuka i dr. inż. Ryszarda Ciecierskiego z WSI¹⁵ oraz Henryka Żarczyńskiego z Instytutu Śląskiego¹⁶.

Przedmiotem szczególnego zainteresowania SB były sprawy kadrowe w nadzorowanych przez tę służbę placówkach naukowych. Aparat bezpieczeństwa niejednokrotnie podejmował działania interwencyjne, skutkujące niekiedy zwolnieniem z pracy bądź utrudnieniem kariery zawodowej niektórych osób.

Jaskrawym tego przykładem są działania Wydziału III KW MO w Opolu wobec wspomnianego Ryszarda Chilczuka z miejscowej WSI. Funkcjonariusze SB zasugerowali rektorowi tej uczelni, aby skontrolował „efekty oraz obecność w pracy” podwładnego. W wyniku nacisków SB w połowie czerwca 1983 r. Chilczuk został zwolniony z pracy „za zaniedbywanie obowiązków służbowych”¹⁷.

W listopadzie 1984 r. funkcjonariusze Wydziału III WUSW – zastępca naczelnika, por. Henryk Czajkowski, oraz mł. chor. Wiesław Wasiak, starszy inspektor Sekcji 3 – w rozmowie z rektorem opolskiej WSP prof. dr. hab. Stanisławem Kochmanem zwrócili uwagę na zaistniałe w ostatnim czasie „nieprawidłowości kadrowe”, a mianowicie zatrudnienie na tej uczelni mgr. Jana Krasickiego, polonisty propagującego filozofię niemarksistowską, oraz mgr. Zbigniewa Bitki, polonisty i działacza NZS z lat 1980–1981. „Rektor obiecał wyjaśnić sprawę zatrudnienia Z[bigniewa] Bitki, ponadto wyraził zgodę na zacieśnienie [przez SB] kontaktów z sekcją spraw osobowych”¹⁸.

¹⁵ AIPN Wr, 065/847, Kwestionariusz ewidencyjny o kryptonimie „Metrolog” (wybór materiałów), Wniosek o założenie kwestionariusza ewidencyjnego, 5 VI 1982 r.; *ibidem*, Meldunek operacyjny, 27 X 1983 r., mf, b.p.; AIPN Wr, 065/1164, d. 1, Wniosek o założenie kwestionariusza ewidencyjnego, 23 VIII 1982 r.; *ibidem*, Meldunek operacyjny, 23 VIII 1982 r., mf, b.p. Dr inż. Ryszard Ciecierski był kontrolowany w ramach kwestionariusza o kryptonimie „Metrolog”, prowadzonego od czerwca 1982 do października 1983 r. Kwestionariusz ten prowadzili por. Grażyna Kostrzewa, st. inspektor Sekcji 3 Wydziału III KW MO/WUSW w Opolu, a następnie (od maja 1983 r.) ppor. Ryszard Ciecierski, inspektor tej sekcji. Po zamknięciu kwestionariusza dr inż. Ciecierski miał być kontrolowany w ramach sprawy obiektowej o kryptonimie „Technika”. Inż. Ryszard Chilczuk został objęty kontrolą operacyjną w ramach kwestionariusza ewidencyjnego w sierpniu 1982 r., po powrocie z ośrodka odosobnienia, gdzie przebywał do lipca tego roku. Kwestionariusz ten, opatrzony kryptonimem „Fanatyk”, był prowadzony przez por. Kostrzewę, a następnie ppor. Ciupka z Sekcji 3 Wydziału III KW MO/WUSW w Opolu. W połowie marca 1984 r., po zwolnieniu Chilczuka z pracy w WSI, prowadzenie kwestionariusza przejął Wydział V WUSW. Kwestionariusz zamknięto w sierpniu 1986 r. w związku z wyjazdem emigracyjnym Chilczuka do RFN (AIPN Wr, 065/1164, d. 1, Meldunek operacyjny, 19 III 1984 r.; *ibidem*, d. 3, Wniosek o zaniechanie prowadzenia kwestionariusza ewidencyjnego o kryptonimie „Fanatyk”, nr ewidencyjny 27849, 29 VIII 1986 r., mf, b.p.).

¹⁶ AIPN Wr, 065/874, Kwestionariusz ewidencyjny o kryptonimie „Korektor” (wybór materiałów), Wniosek o założenie kwestionariusza ewidencyjnego, 5 VI 1982 r.; *ibidem*, Meldunek operacyjny, 5 VI 1982 r.; *ibidem*, Meldunek operacyjny, 3 V 1984 r., mf, b.p. Henryk Żarczyński był kontrolowany w ramach kwestionariusza ewidencyjnego o kryptonimie „Korektor” od czerwca 1982 do maja 1984 r. Kwestionariusz ten prowadził por. Kazimierz Uryga, kierownik Sekcji 3 Wydziału III KW MO/WUSW w Opolu.

¹⁷ AIPN Wr, 065/1164, d. 1, Meldunek operacyjny, 24 II 1984 r.; *ibidem*, Plan przedsięwzięć operacyjnych w stosunku do figuranta kwestionariusza ewidencyjnego o kryptonimie „Fanatyk”, 15 III 1984 r., mf, b.p.

¹⁸ AIPN Wr, 08/570, Materiały sprawy obiektowej o kryptonimie „Aula”, Notatka służbowa dotycząca WSP w Opolu, 29 XI 1984, k. 56. Zbigniew Bitka został w 1984 r. zatrudniony w Instytucie Filologii

Na początku marca 1987 r. por. Czajkowski i chor. Wasiak ponownie rozmawiali z rektorem Kochmanem na temat mgr. Krasickiego, krytykując jego zatrudnienie w Instytucie Nauk Społeczno-Politycznych WSP jako przykład niewłaściwego doboru kadry dydaktyczno-naukowej (ocenę tę uzasadniano rzekomym „klerykalizmem” Krasickiego, a także niezgodnością zatrudnienia z jego kierunkiem wykształcenia). Funkcjonariusze SB zwrócili wówczas rektorowi uwagę także na inne przypadki „niewłaściwych” decyzji kadrowych, jak zatrudnienie przez uczelnię polonisty Zbigniewa Ambrożewicza, znanego z wcześniejszej działalności opozycyjnej w miejscowym środowisku studenckim, oraz filozofa Grzegorza Francuza, działającego we wrocławskim środowisku Ruchu „Wolność i Pokój”. Według spisanej w ślad za tym notatki służbowej „rektor pozytywnie ustosunkował się do przedstawionych” mu uwag, obiecując „rozpatrzyć [je] w szerszym gronie aktywu uczelni”¹⁹. Pod koniec kwietnia tego roku kierownik Zakładu Filozofii w Instytucie Nauk Społecznych WSP dr Bartłomiej Kozera zakomunikował Francuzowi, że uczelnia nie przedłuży z nim umowy o pracę, dając przy tym „do zrozumienia, że jako kierownik nic dla niego nie może zrobić”. Kozera wyjaśnił, że decyzja ta ma podłoże polityczne, bo „względy naukowe przemawiają na [...] korzyść” młodego pracownika²⁰.

Działania SB negatywnie zaciążyły na naukowej karierze doc. dr. hab. inż. Leona Troniewskiego z Instytutu Budowy Maszyn WSI, członka założyciela Klubu Inteligencji Katolickiej w Opolu (1981 r.). W 1986 r. Wydział III WUSW w Opolu negatywnie zaopiniował jego kandydaturę do tytułu profesorskiego, przyczyniając się do zajęcia negatywnego stanowiska w tej kwestii także przez komisję weryfikacyjną kadr naukowych przy Ministerstwie Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki²¹.

W latach 1987–1988 Wydział III WUSW w Opolu podjął działania interwencyjne w związku z pojawieniem się nowego kandydata do pracy w opolskiej WSP – dr. Włodzimierza Lengauera, historyka z Uniwersytetu Warszawskiego. W czerwcu 1988 r., po zasięgnięciu informacji w analogicznym wydziale Stołecznego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Warszawie, przekazano wojewódzkim władzom partyjnym PZPR negatywną opinię na ten temat. Tym razem jednak interwencja SB okazała się nieskuteczna²².

Polskiej WSP na stanowisku asystenta technicznego. Jego opiekun naukowy, prof. dr hab. Marian Kaczmarek, miał nadzieję, że w ten sposób uda się utworzyć drogę do późniejszego zatrudnienia Bitki na etacie naukowo-dydaktycznym. Niestety, w 1986 r. starania w tym kierunku zostały udaremnione przez egzekutywę Komitetu Uczelnianego PZPR. W związku z tym Bitka zrezygnował z pracy w WSP i zatrudnił się w Państwowym Studium Kulturalno-Oświatowym w Opolu. Por. Z. Bereszyński, *Opolska WSP w warunkach „wojny polsko-jaruzelskiej” (w świetle dokumentów sprawy obiektowej krypt. „Aula”)*, cz. 3, „Indeks. Pismo Uniwersytetu Opolskiego” 2007, nr 7–8, s. 37–38.

¹⁹ AIPN Wr, 08/570, Notatka służbowa, 3 III 1987 r., k. 48. Por. Z. Bereszyński, *Opolska WSP...*, cz. 3, s. 39.

²⁰ *Kronika: 01-06. '80*, „Solidarność Opolska” 1987, nr 20–23 (specjalny), s. 14.

²¹ AIPN Wr, 08/583, Materiały sprawy obiektowej o kryptonimie „Technika”, Pismo naczelnika Wydziału III WUSW w Opolu do naczelnika Wydziału III Departamentu III MSW w Warszawie, 30 IX 1986 r., k. 124. Por. M. Patelski, *Niezależne Zrzeszenie Studentów w Opolu 1980–1990*, Opole 2010, s. 241.

²² AIPN Wr, 08/570, Pismo naczelnika Wydziału III WUSW w Opolu do naczelnika Wydziału III SUSW w Warszawie, 23 XI 1987 r., k. 73; *ibidem*, Pismo naczelnika Wydziału III SUSW w Warszawie do

Osobowe źródła informacji SB w opolskich środowiskach naukowych. Kontakty służbowe

Ważną rolę w inwigilacji środowisk naukowych odgrywały osobowe źródła informacji SB, pozyskiwane w poszczególnych środowiskach, ewentualnie wprowadzane do nich przy okazji zachodzących w ich obrębie ruchów kadrowych. Źródeł takich poszukiwano zarówno wśród naukowców, jak pomocniczego personelu technicznego i administracyjnego oraz wśród słuchaczy opolskich uczelni²³.

Znaczną część pożądaną przez siebie informacji SB pozyskiwała oficjalną drogą służbową od osób dysponujących nimi z racji funkcji pełnionych w uczelniach czy placówkach naukowych. Chodzi tu zwłaszcza o osoby zatrudnione w administracji uczelnianej, komórkach kadrowych itp.

Z zachowanych materiałów sprawy obiektowej „Aula” wynika, że np. w opolskiej WSP podstawowym źródłem informacji personalnych bywały dla SB oficjalne kontakty z takimi komórkami administracji uczelnianej jak sekcja osobowa czy sekcja ds. współpracy z zagranicą²⁴. Podobnie było w opolskiej WSI. Warto dodać, że sprawami kadrowymi na tej ostatniej uczelni kierował przez wiele lat były funkcjonariusz UB i SB – mjr Alojzy Kubś, zwolniony w 1972 r. ze stanowiska I zastępcy komendanta powiatowego MO ds. SB w Prudniku²⁵.

Do wyjątków można zaliczyć przypadki, że „opiekunom” z ramienia SB odmawiano dostępu do informacji posiadanych przez administrację czy komórki służb pracowniczych w placówkach naukowych bądź naukowo-dydaktycznych. Taka sytuacja zaistniała w styczniu 1981 r. w Instytucie Budowy Maszyn WSI w Opolu. Dyrektor tego instytutu doc. dr inż. Antoni Guzik (późniejszy wieloletni prezes miejscowego KIK) zabronił „udostępniania jakichkolwiek materiałów pracownikom Służby Bezpieczeństwa i milicji”. Udzielanie informacji funkcjonariuszom SB i MO było odtąd możliwe jedynie za pisemną zgodą dyrektora IBM lub rektora WSI²⁶.

Pracownicy udzielający informacji w ramach swoich czynności zawodowych byli z reguły zaliczani przez SB do kategorii kontaktów służbowych. Kontakty takie nie były rejestrowane w ewidencji operacyjnej. Tego rodzaju relacje z SB mogły być akceptowane również przez takie osoby, które prawdopodobnie nie zgodziłyby się na podjęcie współpracy o charakterze agenturalnym. Świadomi tego funkcjonariusze SB rezygnowali z podejmowania działań werbunkowych wobec osób traktowanych jako kontakty służbowe. Tak było m.in. w przypadku Bogusława Buzińskiego, w latach

Wydziału III WUSW w Opolu, 2 XII 1987 r., k. 74. O podjętej w czerwcu 1988 r. interwencji w KW PZPR informuje odrębna adnotacja por. Dariusza Wróbla na piśmie z 23 XI 1987 r. (*ibidem*, k. 73).

²³ Por. Z. Bereszyński, *Niezależny ruch studencki w Opolu...*, s. 365–403.

²⁴ *Idem*, *Opolska WSP...*, cz. 3, s. 34.

²⁵ Archiwum Państwowe w Opolu, KW PZPR, 8601, Wniosek o odwołanie ze stanowiska I zastępcy komendanta powiatowego MO ds. Służby Bezpieczeństwa KP MO w Prudniku, kwiecień 1972 r., s. 21.

²⁶ AIPN Wr, 08/555, Notatka służbowa, 21 I 1981 r., k. 249.

osiemdziesiątych sekretarza rektora opolskiej WSI prof. Zdzisława Kabzy. Był on traktowany przez SB jako kontakt służbowy, a sporządzane z jego słów notatki zawierają wiele ciekawych informacji z życia uczelni. W marcu 1985 r. por. Ryszard Ciupek z Wydziału III WUSW w Opolu wystąpił z wnioskiem o „opracowanie” Buzińskiego w charakterze kandydata na tajnego współpracownika. Wniosek zatwierdziło kierownictwo wydziału²⁷. Ostatecznie jednak zarzucono zamiary werbunkowe, decydując się na zarejestrowanie Buzińskiego w charakterze osoby zabezpieczonej (OZ)²⁸.

Agentura i działania werbunkowe SB w środowisku Instytutu Śląskiego w Opolu

Cennym źródłem informacji dla SB była stale rozbudowywana sieć tajnych współpracowników i kontaktów operacyjnych podlegających rejestracji w ewidencji operacyjnej aparatu bezpieczeństwa. Siecią taką dysponowały różne pionierzy operacyjne SB, o których była mowa na wstępie.

Głównym źródłem informacji o działaniach SB w środowisku Instytutu Śląskiego w Opolu są zachowane w znacznej ilości materiały sprawy obiektowej o kryptonimie „Silesiae” prowadzonej przez Wydział III KW MO/WUSW. Z historycznego punktu widzenia walorem informacyjnym wśród tych materiałów wyróżniają się dokumenty wytworzone przez Wydział II KW MO/WUSW z wykorzystaniem jego własnej sieci agenturalnej w IS i udostępnione w ramach współpracy towarzyszącej z pionem III SB. Ta pozornie tylko paradoksalna sytuacja jest konsekwencją faktu, że pion II SB miał szerokie pole do działania w IS z uwagi na intensywne kontakty międzynarodowe pracowników naukowych tej placówki, zwłaszcza na kierunku niemieckim.

Do najdłużej i najintensywniej wykorzystywanych osobowych źródeł informacji SB wśród opolskich naukowców należał dr Stanisław Michalak, botanik, pracujący kolejno w Muzeum Śląska Opolskiego (od 1960 r.), Instytucie Śląskim (od 1972 r.) oraz Instytucie Pedagogiki opolskiej WSP (od 1975 r.)²⁹. Od maja 1971 r. utrzymywał on kontakty służbowe z SB jako p.o. dyrektor muzeum. W związku z tym zarejestrowano go w charakterze kontaktu operacyjnego³⁰. W lutym 1972 r., po podjęciu przez Michalaka pracy w Instytucie Śląskim, Wydział II KW MO w Opolu zarejestrował go jako tajnego współpracownika o pseudonimie „Biolog”. Podstawę rejestracji stanowiło

²⁷ AIPN Wr, 0010/709, Teczka personalna kandydata na TW „B.B.”, Wniosek o opracowanie kandydata na TW, 6 III 1985 r., k. 10.

²⁸ *Ibidem*, Kwestionariusz TW, k. 7.

²⁹ Por. E. Holona, *Dr Stanisław Michalak (1933–2007)*, „Indeks. Pismo Uniwersytetu Opolskiego” 2007, nr 5–6, s. 81.

³⁰ AIPN Wr, 00268/6, t. 1, Teczka personalna TW „Biologa”, Wniosek o zarejestrowanie dr. Stanisława Michalaka jako KO, 11 V 1971 r., k. 22–23; *ibidem*, Raport dla I zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. SB w Opolu, 8 II 1972 r., k. 30.

własnoręcznie napisane oświadczenie, zawierające „zgodę na współpracę ze Służbą Bezpieczeństwa” wraz ze zobowiązaniem „do przestrzegania zasad ścisłej konspiracji”³¹.

W pierwszych latach współpracy z aparatem bezpieczeństwa TW „Biolog” był wykorzystywany głównie do celów związanych z kontrolą operacyjną kontaktów pomiędzy pracownikami naukowymi Instytutu Śląskiego a naukowcami zachodniemieckimi. Był przydatny także jako źródło informacji o wybranych pracownikach IŚ (Stefan Popiołek, Horst Więcek), inwigilowanych przez SB w ramach kwestionariuszy ewidencyjnych. Po przejściu „Biologa” do pracy w WSP w 1975 r. wykorzystywano go na tej uczelni „do rozpoznania i kontroli operacyjnej środowiska naukowców, kadry dydaktycznej i studentów [...] pod kątem kontaktów z cudzoziemcami (naukowcami) z k[rajów] k[apitalistycznych], sytuacji społeczno-politycznej w okresach ważnych wydarzeń politycznych i [przy okazji] wchodzących w życie decyzji gospodarczych”. Do zadań TW „Biologa” należało także przekazywanie sygnałów „o wszystkich innych negatywnych zjawiskach i wrogich działaniach, jakie mogą wystąpić na uczelni”³².

Wydział II KW MO w Opolu planował początkowo „ofensywne” wykorzystanie „Biologa” w kraju i za granicą. Chodziło zwłaszcza o nawiązywanie przez niego kontaktów w niemieckich środowiskach ziomkowskich oraz wśród pracowników naukowych niemieckich placówek badawczych zajmujących się problematyką wschodnią (*Ostforschung*)³³. Zamierzeń tych nie udało się jednak zrealizować, ponieważ „Biolog” nie otrzymał stypendium naukowego za granicą, nie miał też powiązań rodzinnych z Zachodem³⁴.

TW „Biolog” był wyjątkowo hojnie wynagradzany za współpracę z SB. Od września 1971 do grudnia 1989 r. dokonano łącznie 62 wypłat wynagrodzenia pieniężnego na jego rzecz. Dwie pierwsze wypłaty Stanisław Michalak otrzymał już w 1971 r., gdy był jeszcze traktowany jako kontakt operacyjny³⁵. Zachował się kompletny zbiór pokwitowań odbioru wynagrodzenia z podpisem „Biologa”³⁶.

Od 1973 r. do sieci agenturalnej pionu II SB zaliczany był TW „Jan” ze środowiska Instytutu Śląskiego. Pod pseudonimem tym zarejestrowany był doc. dr hab. Jan Karol Tkocz, geograf, kierujący do 1979 r. Zakładem Naukowo-Badawczym Komisji Odry IŚ. Podstawę rejestracji stanowiło sygnowane pseudonimem „Jan” pismo

³¹ *Ibidem*, Kwestionariusz TW. Rezultat pozyskania, k. 7–8; *ibidem*, Oświadczenie, 22 II 1972 r., k. 10.

³² *Ibidem*, Charakterystyka TW „Biologa”, nr ewidencyjny 16586, 25 X 1986 r., k. 15.

³³ *Ibidem*, Raport, 8 II 1972 r., k. 30–31; *ibidem*, Plan operacyjnego wykorzystania TW „Biologa” w związku z jego wyjazdem służbowym do Berlina Zachodniego w ramach stypendium Fundacji im. Alexandra von Humboldta, 26 IV 1972 r., k. 56–59.

³⁴ *Ibidem*, Charakterystyka TW „Biologa”, nr ewidencyjny 16586, 25 X 1986 r. k. 15.

³⁵ *Ibidem*, Arkusz wynagrodzeń TW „Biologa”, nr ewidencyjny 16586, k. 12; *ibidem*, Wykaz wynagrodzeń TW „Biologa”, nr ewidencyjny 16586, k. 20.

³⁶ *Ibidem*, Pokwitowania, k. 93/1–9, 93/10–19, 93/1–64.

zobowiązanie do zachowania „w ścisłej tajemnicy treści rozmów przeprowadzonych z pracownikiem Służby Bezpieczeństwa”³⁷.

TW „Jan” współpracował z Wydziałem II KW MO w Opolu przez dziesięć lat. W okresie tym SB interesowała się nim głównie jako źródłem informacji w sprawach związanych z kontaktami zagranicznymi pracowników IŚ. Po sierpniu 1980 r. TW „Jan” stał się dla SB wyjątkowo cennym źródłem informacji o postawach politycznych pracowników IŚ, ich stosunku do „Solidarności” itp. Przekazywane przez niego informacje, używane przez Wydział II KW MO innym wydziałom SB, a zwłaszcza Wydziałowi III, zaczęły w tym czasie odgrywać podstawową rolę w sprawowaniu kontroli operacyjnej nad IŚ w ramach sprawy obiektowej o kryptonimie „Silesiae”³⁸.

W drugiej połowie 1983 r. TW „Jana” przejął Wydział III Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Opolu. Miało to związek z reorganizacją struktur aparatu bezpieczeństwa, w której ramach jego oficer prowadzący kpt. Zygmunt Pyszkowski („opiekujący” się również miejscowymi środowiskami dziennikarskimi) został przeniesiony z pionu do II do pionu III SB³⁹.

TW „Jan” był efektywnie wykorzystywany przez SB do końca 1985 r. Później traktowano go jako konsultanta, a nie tajnego współpracownika. W marcu 1988 r. Wydział III WUSW, na prośbę „Jana”, formalnie rozwiązał z nim współpracę z uwagi na jego stan zdrowia i złą kondycję psychiczną⁴⁰.

Wysoką pozycję w opolskim środowisku naukowym zajmował TW „Karol”, należący także do agentury pionu II SB. Pod pseudonimem tym był zarejestrowany od 1972 r. dr hab. Franciszek Hawranek, historyk zajmujący się przeszłością Śląska, a także dziejami ruchu komunistycznego – pracownik naukowy Instytutu Śląskiego i opolskiej WSP, legitymujący się od 1978 r. tytułem profesora nadzwyczajnego. Osiągnął on stanowisko wicedyrektora IŚ, które zajmował do śmierci we wrześniu 1981 r. (zginął w wypadku samochodowym)⁴¹.

W kwietniu 1964 r., na długo przed podjęciem pracy w Instytucie Śląskim, Hawranek, pracujący w tym czasie jako nauczyciel historii w pow. oleskim, został

³⁷ AIPN Wr, 0064/1487, Teczka personalna TW „Jana” (wybór materiałów), Kwestionariusz TW; *ibidem*, Oświadczenie, 30 VII 1973 r., mf, b.p.

³⁸ *Ibidem*, Charakterystyka TW „Jana”, 7 III 1979 r.; *ibidem*, Charakterystyka konsultanta „Jana”, nr ewidencyjny 18148, 28 III 1988 r., mf, b.p.

³⁹ AIPN Wr, 0251/52, Akta osobowe funkcjonariusza Zygmunta Pyszkowskiego, Przebieg służby (pracy), k. 14.

⁴⁰ AIPN Wr, 0010/1328, Teczka pracy TW „Jana”, Notatka służbowa ze spotkania z konsultantem, 3 X 1988 r., k. 249.

⁴¹ Zachowane zapisy w środkach ewidencyjnych OBUiAD IPN we Wrocławiu: Kartoteka ogólnoinformacyjna Wydziału „C” WUSW w Opolu, nr rejestracyjny 17414; Kartoteka pomocnicza pseudonimów po byłym Wydziale „C” WUSW w Opolu; Dziennik rejestracyjny po byłym Wydziale „C” WUSW w Opolu, nr rejestracyjny 17414; Inwentarz akt działu I po byłym WUSW w Opolu, nr archiwalny 8104 (kserokopie w załączeniu do odpowiedzi na pismo BUDOpIII-051-32/09 z 10 V 2009 r., poz., 8, załączniki nr 1–5). Por. A. Maziarz, *Zarys dziejów katedr i zakładów* [w:] *Półwiecze. Katedry i zakłady Instytutu Historii* [Uniwersytetu Opolskiego] w latach 1957–2007, red. J. Dorobisz, Opole 2007, s. 28.

zarejestrowany pod pseudonimem „Tadeusz” jako kandydat na tajnego współpracownika SB Komendy Powiatowej MO w Oleśnie. Rejestracji dokonano bez pobierania zobowiązania do współpracy. W tym roku Hawranek obronił pracę doktorską, co w oczach SB na pewno znacznie podniosło jego atrakcyjność jako kandydata na osobowe źródło informacji⁴².

Na przełomie lat 1969 i 1970 zainteresował się „Tadeuszem” Wydział II KW MO w Opolu, realizujący wytyczne Wydziału III Departamentu II MSW dotyczące działań na kierunku niemieckim. W marcu 1970 r. przeprowadzono z nim rozmowę sondażową, by ustalić, czy zgodziłby się wyjechać na dłużej do RFN i podjąć tam pracę w jednej z placówek badających problematykę wschodnią. Według zachowanych materiałów TW „Tadeusz” miał wówczas wyrazić chęć wyjazdu na dwa lub trzy lata, gdyby SB stworzyła mu taką możliwość⁴³.

W marcu 1972 r., po podjęciu przez dr. Hawranka etatowej pracy w Instytucie Śląskim, oleska SB przekazała „Tadeusza” do dyspozycji Wydziału II KW MO w Opolu. W ślad za tym dr. Hawranek został zarejestrowany jako TW „Karol”. Rejestrację anulowano w październiku 1981 r. w związku z jego zgonem⁴⁴.

Do sieci agenturalnej Wydziału II KWMO/WUSW należał TW „Mątwa”, będący dla SB niezwykle cennym źródłem informacji o sprawach kadrowych w Instytucie Śląskim. Pod pseudonimem tym był zarejestrowany Bogusław Klisz, zatrudniony w IŚ od jesieni 1981 r.⁴⁵ Jako kandydata na TW „opracowywał” go Wydział II KW MO w Opolu, planujący pierwotnie wykorzystanie go w działaniach operacyjnych za granicą⁴⁶. Szczęśliwy dla SB zbieg okoliczności sprawił jednak, że na krótko przed sfinalizowaniem zamierzeń werbunkowych wobec Klisza (około dwa tygodnie wcześniej) powierzono mu prowadzenie spraw kadrowych w Instytucie Śląskim, co otworzyło nowe możliwości operacyjnego wykorzystania „Mątwy”⁴⁷.

⁴² Dziennik rejestracyjny po byłym Wydziale „C” WUSW w Opolu, nr rejestracyjny 1898/64 (kserokopia w załączeniu do odpowiedzi na pismo BUDOpIII-051-32/09 z 10 V 2009 r., poz., 8, załącznik nr 4); AIPN Wr, 08/593, t. 1, Korespondencja operacyjna dotycząca sprawy obiektowej o kryptonimie „Ideologowie” z lat 1969–1982, Pismo naczelnika Wydziału II KW MO w Opolu do naczelnika Wydziału III Departamentu II MSW w Warszawie, 25 IV 2007 r., k. 256–257.

⁴³ AIPN Wr, 08/593, t. 1, Korespondencja operacyjna dotycząca sprawy obiektowej o kryptonimie „Ideologowie” z lat 1969–1982; *ibidem*, Plan wstępnego operacyjnego rozeznania instytutów badania Wschodu w NRE, 19 X 1971 r., k. 233; *ibidem*, Pismo naczelnika Wydziału II KW MO w Opolu do naczelnika Wydziału III Departamentu II MSW w Warszawie, 25 IV 2007 r., k. 256.

⁴⁴ Kartoteka ogólnoinformacyjna Wydziału „C” WUSW w Opolu, nr rejestracyjny 17414; Dziennik rejestracyjny po byłym Wydziale „C” WUSW w Opolu, nr rejestracyjny 17414; Kartoteka pomocnicza pseudonimów po byłym Wydziale „C” WUSW w Opolu, nr rejestracyjny 17414/72 (kserokopie w załączeniu do odpowiedzi na pismo BUDOpIII-051-32/09 z 10 V 2009 r., poz., 8, załączniki nr 1–3).

⁴⁵ AIPN Wr, 0064/1414, Teczka personalna TW „Mątwy”, Kwestionariusz TW; *ibidem*, Notatka służbowa dotycząca pozyskania na TW Bronisława Klisza, 12 XI 1981 r., mf, b.p. Podstawę rejestracji stanowiło pisemne zobowiązanie do „udzielania informacji Służbie Bezpieczeństwa (kontrwywiadowi)” oraz „zachowania tego faktu w tajemnicy” (*ibidem*, Zobowiązanie, 11 XI 1981 r., mf, b.p.).

⁴⁶ *Ibidem*, Wniosek o opracowanie kandydata na TW, 21 I 1981 r., mf, b.p.

⁴⁷ *Ibidem*, Notatka służbowa dotycząca pozyskania na TW Bronisława Klisza, 12 XI 1981 r., mf, b.p.

Pozyskiwane od „Mątwy” informacje (z reguły opracowywane przez niego w formie pisemnej) dotyczyły m.in. zagranicznych wyjazdów naukowych pracowników Instytutu Śląskiego, ich zainteresowań badawczych, kontaktów, przeszłości życiowej i zawodowej, cech osobowościowych itp. TW „Mątwa” informował SB o spodziewanych zmianach kadrowych w IŚ, sygnalizował, kto ma być w najbliższym czasie zatrudniony, itp. W 1984 r. Bronisław Klisz zmienił miejsce pracy, zatrudniając się jako kadrowiec w opolskim oddziale Studenckiej Spółdzielni Pracy „Nowa Wieś – Śląsk”. W związku z tym został jako TW „Mątwa” przejęty przez właściwy kompetencyjnie Wydział III WUSW w Opolu⁴⁸. Współpracę rozwiązano w grudniu 1987 r., po zwolnieniu „Klisza” z pracy w spółdzielni⁴⁹.

Częstym zjawiskiem było wymuszanie na naukowcach zgody na współpracę z SB w zamian za możliwość wyjazdu w celach zawodowych za granicę. Fakt, że SB była dysponentem paszportów, dawał jej możliwość prowadzenia działań werbunkowych na takiej zasadzie. Skuteczność owych działań wyglądała jednak rozmaicie. Część naukowców faktycznie podejmowała współpracę z SB, by w ten sposób zagwarantować sobie łatwy dostęp do paszportu i wiążące się z tym szanse zrobienia kariery zawodowej. Można jednak wymienić wiele przykładów osób, które mimo formalnej zgody na współpracę nie oddały aparatowi bezpieczeństwa spodziewanych usług – uchylały się od faktycznej współpracy bądź ją symulowały. Wymowny pod tym względem jest przypadek dr. Adolfa Kühnemanna, adiunkta w Zakładzie Badań Ekonomicznych IŚ.

W 1975 r. ppor. Leszek Sznerch z Wydziału II KW MO zaplanował pozyskanie dr. Kühnemanna w charakterze tajnego współpracownika. Uwagę SB zwróciły zagraniczne kontakty tego naukowca, często wyjeżdżającego za granicę, m.in. do brata zamieszkałego w Kanadzie, oraz korespondującego z osobami mieszkającymi w Kanadzie i Wielkiej Brytanii. Uznano, że z racji owych kontaktów dr. Kühnemann mógłby być wartościowym źródłem informacji na potrzeby prowadzonej przez Wydział II KW MO sprawy obiektowej o kryptonimie „Albion”⁵⁰. W ramach przygotowań do werbunku, czyli tzw. opracowania kandydata, rozpoczęto aktywne zbieranie informacji o dr. Kühnemannie, licząc na pozyskanie materiałów kompromitujących, które mogłyby być wykorzystane jako instrument szantażu. Związane z tym zadania przydzielono w tajnym współpracownikom SB o pseudonimach „Biolog”, „Karol” i „Jan”⁵¹.

W pierwszych miesiącach 1976 r. TW „Biolog” (Stanisław Michalak) i TW „Jan” (Jan Karol Tkocz) przygotowali dla SB szczegółowe charakterystyki osobowe dr. Kühnemanna. Nie udało się jednak znaleźć żadnych materiałów kompromitujących

⁴⁸ *Ibidem*, Ocena TW „Mątwy”, nr ewidencyjny 26138, 25 VIII 1986 r., mf, b.p.

⁴⁹ *Ibidem*, Wniosek o zaniechanie współpracy z TW „Mątwa”, nr rejestracyjny 26138, 10 XII 1987 r., mf, b.p.

⁵⁰ AIPN Wr, 0064/345, Teczka personalna TW „Doktora” (wybór materiałów), Kwestionariusz TW, mf, b.p.

⁵¹ *Ibidem*.

na temat naukowca. W tej sytuacji sięgnięto po inny środek nacisku w celu nakłonienia go do współpracy z SB – tzw. zastrzeżenie wyjazdów za granicę, czyli pozbawienie prawa do paszportu. 17 września 1976 r. ppor. Sznerch odbył rozmowę operacyjną z dr. Kühnemannem, oferując mu anulowanie zastrzeżenia wyjazdów w zamian za podjęcie współpracy z SB (rozmowa odbyła się w jednym z pomieszczeń Wydziału Paszportów KW MO w Opolu). Naukowiec nie chciał jednak podpisać przedłożonego mu zobowiązania do współpracy. Oficer SB uciekł się wówczas do podstępu, nakłaniając dr. Kühnemanna do podpisania innego rodzaju zobowiązania, niezawierającego słowa „współpraca”. Zobowiązanie to było sformułowane jak następuje: „Uwzględniając potrzeby Służby Bezpieczeństwa w zakresie zwalczania wrogiej i przestępczej działalności przeciwko PRL, zobowiązuję się do zachowania omawianych zasad postępowania i zachowania w ścisłej tajemnicy [, podobnie jak] faktu i treści przeprowadzonej ze mną rozmowy przez funkcjonariusza SB w dniu 17 IX 1976 r.”⁵².

Zobowiązanie to wystarczyło ppor. Sznerchowi do zarejestrowania dr. Kühnemanna jako tajnego współpracownika SB o pseudonimie „Doktor”. Później oficer SB nie potrafił jednak wyegzekwować od naukowca faktycznej współpracy z aparatem bezpieczeństwa. Dr Kühnemann jeszcze trzykrotnie wyjeżdżał turystycznie za granicę (do Francji, Szwecji i Grecji), każdorazowo zatrzymując się na krótko w RFN. Po powrocie do kraju udzielał jednak tylko ogólnikowych informacji o swoich wyjazdach, „mimo [podejmowanych przez SB] prób uściślenia jego sprawozdań”. Uzyskiwane od niego informacje były pozbawione realnej wartości operacyjnej. W prowadzonych przez siebie aktach dr. Kühnemanna ppor. Sznerch ubolewał, że „próby związania go ze Służbą Bezpieczeństwa oraz skłonienia do przekazywania konkretnych informacji o osobach, faktach i zjawiskach interesujących SB nie dały pozytywnego wyniku”⁵³. W 1979 r. Wydział II KW MO w Opolu uznał, że podtrzymywanie kontaktów z „Doktorem” jest bezcelowe i współpracę formalnie rozwiązano. Za uchylanie się od współpracy ukarano dr. Kühnemanna zastrzeżeniem wyjazdów za granicę⁵⁴.

We wrześniu 1982 r. funkcjonariusze Wydziału II KW MO dowiedzieli się od TW „Mątwy”, że przebywający w celach naukowych za granicą dr. Janusz Sawczuk, I sekretarz Podstawowej Organizacji Partyjnej PZPR w Instytucie Śląskim, blisko związany ze Stanisławem Jałowickim i instytucją „Solidarność”, stara się o przedłużenie zgody na pobyt w Berlinie Zachodnim. TW „Mątwa” szczegółowo zrelacjonował podejmowane w tym kierunku działania z udziałem kierownictwa IŚ. Informacje te zostały niezwłocznie wykorzystane przez opolską SB jako środek nacisku w podejmowanych wobec dr. Sawczuka próbach werbunku w charakterze osobowego źródła

⁵² *Ibidem*, Zobowiązanie, 17 IX 1976 r., mf, b.p.

⁵³ *Ibidem*, Charakterystyka TW „Doktora”, nr ewidencyjny 18220, 27 V 1979 r., mf, b.p.

⁵⁴ *Ibidem*; Z. Bereszyński, *Instytut Śląski w Opolu w czasach rewolucji solidarnościowej (w świetle dokumentów sprawy obiektywnej krypt. „Silesia”)*, cz. 11, „Indeks. Pismo Uniwersytetu Opolskiego” 2010, nr 3–4, s. 94–97.

informacji. 27 września 1982 r. kpt. Andrzej Srokosz przeprowadził rozmowę operacyjną z dr. Sawczukiem, w której trakcie oznajmił mu, że „kłopoty z paszportem” to sprawa Służby Bezpieczeństwa – swoiste „ostrzeżenie na przyszłość, iż wyjazdy jego do k[rajów] k[apitalistycznych] zależne są tylko” od SB. W ten sposób usiłowano wymusić na rozmówcy zgodę na podjęcie współpracy z SB. Działania te okazały się jednak bezwocne⁵⁵.

Do największych sukcesów operacyjnych pionu III SB w środowisku Instytutu Śląskiego można zaliczyć pozyskanie w czerwcu 1982 r. tajnego współpracownika o pseudonimie „Elektryk”. Pod pseudonimem tym został zarejestrowany Grzegorz Salamon, kierownik administracyjny IŚ, z wykształcenia technik elektroenergetyk. Rejestracji dokonano na podstawie pisemnego zobowiązania do „zachowania [w] tajemnicy kontaktu z pracownikiem aparatu bezpieczeństwa” wraz ze zgodą „na przekazywanie interesujących informacji”. Zobowiązanie to uzyskał od Salamona por. Kazimierz Uryga, kierownik Sekcji 3 Wydziału III KW MO w Opolu⁵⁶. W 1983 r. nowym oficerem prowadzącym „Elektryka” został por. Henryk Czajkowski, były pracownik naukowy opolskiej WSI, który zastąpił ppor. Urygę na stanowisku kierownika Sekcji 3 Wydziału III Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Opolu⁵⁷.

TW „Elektryk” początkowo nie godził się na wypłacanie mu wynagrodzenia za współpracę. Miał jednak wyrażać nadzieję, że SB pomoże mu w szybszym uzyskaniu paszportu, gdyby w przyszłości zechciał wyjechać za granicę w celach turystycznych⁵⁸. Uzyskiwane od niego informacje były wykorzystywane m.in. do operacyjnej kontroli Henryka Żarczyńskiego, wiceprzewodniczącego instytutowej „Solidarności”, inwigilowanego w tym czasie przez SB w ramach kwestionariusza ewidencyjnego o kryptonimie „Korektor”. Dane te były pomocne także w działaniach mających na celu werbunek dwóch nowych źródeł informacji w środowisku Instytutu Śląskiego (m.in. TW „Jana” w wydawnictwie IŚ)⁵⁹. Z czasem „Elektryk” wyzbył się początkowych oporów, jeżeli chodzi o pobieranie wynagrodzenia za współpracę z SB, i w latach 1984 r. przyjął dwukrotnie pieniądze (łącznie 4 tys. zł)⁶⁰.

Jesienią 1985 r. TW „Elektryk” zwolnił się z pracy w Instytucie Śląskim, by zająć się prowadzeniem prywatnego sklepu. Choć nie zerwał całkowicie kontaktów ze środowiskiem IŚ, jego informacje „stawały się coraz bardziej ogólnikowe”. W związku z tym Sekcja 3 Wydziału III WUSW w Opolu straciła zainteresowanie nim jako

⁵⁵ AIPN Wr, 0010/3901, Akta KO „Historyka”, Informacja, 24 IX 1982 r., k. 47; *ibidem*, Notatka służbowa dotycząca rozmowy z dr. Januszem Sawczukiem, 25 IX 1982 r., k. 166. Por. Z. Bereszyński, *Instytut Śląski w Opolu...*, cz. 11, s. 92–94.

⁵⁶ AIPN Wr, 0064/1336, Teczka personalna TW „Elektryka” (wybór materiałów), Kwestionariusz; *ibidem*, Raport, 14 VI 1982 r.; *ibidem*, Zobowiązanie, b.d., mf, b.p.

⁵⁷ *Ibidem*, Charakterystyka TW „Elektryka”, nr 27733, 12 XII 1984 r., mf, b.p.

⁵⁸ *Ibidem*, Kwestionariusz, mf, b.p.

⁵⁹ *Ibidem*, Charakterystyka TW „Elektryka”, nr 27733, 12 XII 1984 r., mf, b.p.

⁶⁰ *Ibidem*, Pokwitowanie, 31 XII 1983 r.; *ibidem*, Pokwitowanie, 18 XII 1984 r., mf, b.p.

osobowym źródłem informacji. Myślano o przekazaniu „Elektryka” Wydziałowi V WUSW, który zajmował się ochroną gospodarki. Okazało się jednak, że „pion V SB nie ma potrzeb operacyjnych [w zakresie] zabezpieczenia prywatnego handlu”. W tej sytuacji proponowano „Elektrykowi” rozwiązanie współpracy, ale on twierdził podobno, że „czuje się emocjonalnie związany” z SB i „chciałby kontynuować współpracę”⁶¹.

Gdy „Elektryk” i jego opiekun z ramienia SB zastanawiali się nad możliwością kontynuowania współpracy, okazało się, że w bliskim sąsiedztwie „Elektryka” mieszka Zbigniew Szatyński, który jako „Kajetan A. Tao Szatański” pracował w 1981 r. opolskiej redakcji wydawnictw związkowych NSZZ „Solidarność” i z tego względu był internowany w okresie stanu wojennego, a następnie pozostawał obiektem zainteresowania Wydziału V KW MO/WUSW. Uznano, że „Elektryk” może kontynuować współpracę z SB jako źródło informacji pomocnych Wydziałowi V WUSW w sprawowaniu operacyjnej kontroli Szatyńskiego, a także jako źródło ogólnych informacji o środowisku Instytutu Śląskiego dla Wydziału III WUSW⁶².

Opolska SB, reprezentowana przez por. Czajkowskiego z Wydziału III WUSW, współpracowała z „Elektrykiem” do maja 1987 r., kiedy ostatecznie uznano, że utracił on „możliwości uzyskiwania użytecznych informacji”. Postanowiono wówczas zakończyć współpracę, ale „Elektryk” podobno „zastrzegł się, że jeżeli uzyska informacje, które oceni jako b[ardzo] ważne, to skontaktuje się ze swoim byłym oficerem prowadzącym”⁶³.

Wydział III KW MO/WUSW w Opolu dysponował również innymi osobowymi źródłami w środowisku IŚ. W materiałach sprawy obiektowej o kryptonimie „Silesiae” wymieniane są m.in. kontakty operacyjne „GK”, „OM” i „MW” oraz kontakt służbowy „LW”. Stan ten nie zaspokajał jednak potrzeb i aspiracji pionu III SB jako jednostki sprawującej operacyjny nadzór nad miejscowymi środowiskami naukowymi. W 1985 r. okazało się np., że Wydział III WUSW w Opolu nie ma „operacyjnego dotarcia” do środowiska opolskich socjologów, tzn. nie dysponuje w tym kręgu osobowymi źródłami informacji⁶⁴. W związku z tym zaplanowano podjęcie działań werbunkowych w stosunku do mgr Danuty Berlińskiej, asystenta w Zakładzie Socjologii Instytutu Śląskiego. Do wyboru kandydatki na TW przyczyniła się okoliczność, że Berlińska była w tym czasie przewodniczącą oddziału wojewódzkiego Polskiego Towarzystwa Socjologicznego⁶⁵. Z odpowiednim wnioskiem wystąpił por. Henryk Czajkowski, kie-

⁶¹ *Ibidem*, Charakterystyka i kierunkowy plan wykorzystania TW „Elektryka”, nr 27733, 22 VIII 1986 r.; *ibidem*, Notatka służbowa dotycząca TW „Elektryka”, 21 X 1985 r., mf, b.p.

⁶² *Ibidem*, Charakterystyka i kierunkowy plan wykorzystania TW „Elektryka”, nr 27733, 22 VIII 1986 r., mf, b.p.

⁶³ *Ibidem*, Charakterystyka końcowa TW „Elektryka”, nr 27733, 19 V 1987 r., mf, b.p.

⁶⁴ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej: AIPN), 0010/819, Szyfrogram, 15 III 1985 r., k. 12.

⁶⁵ *Ibidem*, Raport dla naczelnika Wydziału III WUSW w Opolu, 19 XI 1985 r., k. 13.

rownik Sekcji 3 Wydziału III WUSW w Opolu. „Opracowaniem” kandydatki zajął się jeden z jego podwładnych, por. Dariusz Wróbel⁶⁶.

Trwające około roku zbieranie informacji o Berlińskiej jako kandydatce (nieświadomej) na tajnego współpracownika SB zakończyło się wynikiem negatywnym. Na podstawie uzyskanych informacji por. Wróbel doszedł do wniosku, że z racji swoich poglądów i cech osobowych Berlińska nie nadaje się na tajnego współpracownika, a ewentualne próby pozyskania jej w takim charakterze mogłyby pociągnąć za sobą negatywne konsekwencje dla SB. W związku z tym kierownictwo Wydziału III WUSW postanowiło zarzucić plany werbunkowe⁶⁷.

Operacyjną aktywność pionu V SB w środowisku IŚ ilustruje m.in. *casus* TW „Szczęsnego”, czyli mgr Krystyny Kossakowskiej, asystenta naukowo-badawczego Zakładu Kultury Współczesnej Instytutu Śląskiego. Podstawę rejestracji stanowiło pisemne zobowiązanie „do współpracy z organami służby bezpieczeństwa w zwalczaniu wrogiej i przestępczej działalności skierowanej przeciwko PRL”, a także „do zachowania w tajemnicy faktu współpracy”. Zobowiązanie takiej treści odebrała od Kossakowskiej w styczniu 1982 r., na początku stanu wojennego, por. Urszula Orzeł z Sekcji 3 Wydziału V KW MO w Opolu⁶⁸.

Do lutego 1983 r. SB uzyskała od TW „Szczęsnego” jedenaście informacji dotyczących sytuacji w Instytucie Śląskim. Informacje te miały być wykorzystywane we wspomnianej sprawie operacyjnego rozpracowania o kryptonimie „Gracz”, prowadzonej przez Wydział V KW MO w stosunku do dr. Stanisława Jałowickiego, przewodniczącego regionalnej „Solidarności” opolskiej⁶⁹. Później współpracę zawieszono, a z końcem stycznia 1985 r. ostatecznie rozwiązano, powołując się na aktualną sytuację życiową TW, brak czasu, problemy zdrowotne itp.⁷⁰

Działania werbunkowe w opolskich środowiskach naukowych próbował prowadzić Inspektorat I Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych, stanowiący część pionu wywiadowczego SB. W 1987 r. ppor. Andrzej Sieradzki z tego inspektoratu usiłował wciągnąć do współpracy Aleksandrę Trzcielińską-Polus, zatrudnioną w Zakładzie Stosunków Międzynarodowych Instytutu Śląskiego.

Tym razem jednak trafiła przysłowiowa kosa na kamień. Trzcielińska-Polus konsekwentnie odrzucała propozycje współpracy. Nie pomogły żadne środki perswazji ani próba skuszenia jej ofertą udostępnienia przez SB materiałów dotyczących emigracji,

⁶⁶ *Ibidem*.

⁶⁷ *Ibidem*, Kwestionariusz, k. 7. Por. Z. Bereszyński, *Instytut Śląski w Opolu w czasach rewolucji solidarnościowej (w świetle dokumentów sprawy obiektowej krypt. „Silesia”)*, cz. 10, „Indeks. Pismo Uniwersytetu Opolskiego” 2010, nr 1–2, s. 67–69.

⁶⁸ AIPN Wr, 0064/956, Teczka personalna TW „Szczęsnego” (wybór materiałów), Kwestionariusz TW; *ibidem*, Zobowiązanie, mf, b.p.

⁶⁹ *Ibidem*, Charakterystyka TW „Szczęsnego”, nr ewidencyjny 27042, za okres 19 I 1982 – 3 IX 1983 r., mf, b.p.

⁷⁰ *Ibidem*, Kwestionariusz TW, mf, b.p.

wiążących się tematycznie z jej późniejszą rozprawą doktorską (obronioną na Uniwersytecie Warszawskim w 1995 r.). Ppor. Sieradzki doszedł do wniosku, że „prawdopodobnie faktycznym powodem odmowy współpracy [...] była odmienność poglądów politycznych, uczuciowy związek z Kościołem katolickim i uprzedzenia do SB”⁷¹.

Agentura i działania werbunkowe SB w środowisku opolskiej WSP

Podobnie jak w Instytucie Śląskim wyglądała sytuacja w obu opolskich uczelniach. W tych środowiskach intensywną działalność werbunkową prowadził Wydział II KW MO/WUSW, interesujący się osobami pragnącymi wyjechać za granicę, a także Ślązakami utrzymującymi kontakty z osobami zamieszkałymi w Niemczech Zachodnich.

Pod koniec 1978 r. ppor. Jan Smoliński z Wydziału II KW MO w Opolu, absolwent miejscowej WSP, nawiązał np. dialog operacyjny z Małgorzatą Wieczorek, germanistką, zatrudnioną w tej uczelni jako lektor języka niemieckiego. Zainteresowała go sytuacja życiowa jego rozmówczyni, której mąż odmówił powrotu do kraju po wyjeździe czasowym do Austrii i ostatecznie osiedlił się w RFN. Małgorzata Wieczorek starała się o wyjazd na stałe do Niemiec Zachodnich, by połączyć się z mężem. Oficer SB wiązał z tym nadzieje na jej operacyjne wykorzystanie przez aparat bezpieczeństwa. Liczył na to, że po wyjeździe z kraju Wieczorek uda się wykorzystać w RFN. Do tego czasu miała być zaś przydatna m.in. jako źródło informacji na temat środowiska naukowego WSP, a także osób znanych jej w miejscu zamieszkania⁷².

Dialog operacyjny przerodził się w działania werbunkowe, uwieńczone we wrześniu 1980 r. zarejestrowaniem Wieczorek jako tajnego współpracownika SB o pseudonimie „Rafał”. Podstawę rejestracji stanowiło pisemne zobowiązanie „do współpracy z kontrwywiadem Służby Bezpieczeństwa”⁷³.

Z zachowanych materiałów wynika, że Wieczorek liczyła na pomoc SB w staraniach o uzyskanie zgody na wyjazd emigracyjny. Służba ta miała udzielić jej wsparcia

⁷¹ AIPN Wr, 0010/226, t. 2, Charakterystyka osobowa kandydata na TW Aleksandry Trzcielińskiej-Polus, nr ewidencyjny I-31775, I III 1989 r., k. 59.

⁷² AIPN Wr, 0064/511, Teczka personalna TW „Rafała” (wybór materiałów), Wniosek o opracowanie kandydata na TW, 27 IV 1979 r.; *ibidem*, Kwestionariusz TW; *ibidem*, Notatka służbowa z rozmowy sondażowej z mgr Małgorzatą Wieczorek przeprowadzonej 6 XII 1978 r., 11 XII 1978 r.; *ibidem*, Notatka służbowa dotycząca rozmowy operacyjnej z mgr Małgorzatą Wieczorek przeprowadzonej 25 I 1979 r., 26 I 1979 r.; *ibidem*, Notatka służbowa dotycząca rozmowy operacyjnej z kandydatem na TW, „MW” z WSP, przeprowadzonej 4 V 1979 r.; *ibidem*, Notatka służbowa dotycząca rozmowy operacyjnej z kandydatem na TW, „MW”, przeprowadzonej 24 V 1979 r., 29 V 1979 r.; *ibidem*, Notatka służbowa dotycząca spotkania z kandydatem na TW, „MW”, 2 VII 1979 r., 3 VII 1979 r.; *ibidem*, Notatka służbowa dotycząca spotkania kandydata na TW, mgr „MW”, 21 IX 1979 r., mf, b.p.

⁷³ *Ibidem*, Kwestionariusz TW; *ibidem*, Raport, 27 IX 1979 r.; *ibidem*, Zobowiązanie, 27 IX 1979 r., mf, b.p.

także w sprawach zawodowych. We wrześniu 1979 r. Wieczorek została zwolniona z pracy w WSP. W czerwcu tego roku udało jej się jednak uzyskać uprawnienia tłumacza przysięgłego. Według zachowanych materiałów miały przyczynić się do tego również zabiegi SB⁷⁴. W grudniu 1979 r. wypłacono TW „Rafałowi” 1000 zł tytułem wynagrodzenia za dotychczasową współpracę⁷⁵.

We wrześniu 1980 r. TW „Rafał” wyjechała na stałe do RFN. Przed wyjazdem poczyniono z nią uzgodnienia o kontynuacji współpracy: ustalono zasady łączności i wstępnie zaplanowano spotkanie z funkcjonariuszem SB przy okazji przyjazdu do kraju w 1981 r. Realizację tych ustaleń udaremniła jednak zmiana sytuacji politycznej w Polsce. W grudniu 1981 r. został wprowadzony stan wojenny, wobec czego trudno było myśleć o przyjeździe TW „Rafała” do kraju. Na tym tle w marcu 1982 r. zapadła decyzja o rozwiązaniu współpracy⁷⁶.

Później obiektem zainteresowania pionu II SB stał się m.in. dr hab. Piotr Blaik, wicedyrektor Instytutu Nauk Ekonomicznych WSP w Opolu oraz kierownik Zakładu Ekonomiki Obrotu Towarowego w tym instytucie. W 1984 r. starał się on o wyjazd do RFN w ramach stypendium przyznanego przez Fundację Eberta. Sytuacja była jednak dość kłopotliwa, ponieważ w RFN mieszkał jeden z jego braci, który w 1981 r. odmówił powrotu do kraju, a w 1983 r. wyjechała do Niemiec Zachodnich również bratowa⁷⁷. W podobnych przypadkach władze PRL z reguły nie chciały wyrażać zgody na wyjazd.

Kpt. Andrzej Srokosz z Wydziału II Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Opolu postanowił wykorzystać tę sytuację dla pozyskania dr. Blaika w charakterze tajnego współpracownika SB. Celem werbunku miało być „uzyskanie informacji na temat penetracji służb specjalnych przeciwnika [w przypadkach] wyjazdów polskich naukowców na stypendium Fundacji Eberta [oraz] zabezpieczenie dopływu informacji o kadrze naukowej, która utrzymuje kontakty naukowe, służbowe i prywatne z krajami kapitalistycznymi”⁷⁸. 22 czerwca 1984 r. kpt. Srokosz uzyskał od dr. Blaika pisemne zobowiązanie „do współpracy ze Służbą Bezpieczeństwa oraz do zachowania tego faktu w tajemnicy”. Na tej podstawie dr Blaik został zarejestrowany jako TW „Jan”⁷⁹.

Sukces SB okazał się jednak pozorny. Po powrocie z trzymiesięcznego pobytu za granicą naukowiec odmówił współpracy z SB, twierdząc, że nie widzi aktualnie szans jej kontynuacji. Swoje stanowisko motywował tym, że „w czasie jego pobytu

⁷⁴ *Ibidem*, Notatka służbowa dotycząca spotkania z kandydatem na TW, „MW”, 2 VII 1979 r.; *ibidem*, Notatka służbowa dotycząca kandydata na TW, mgr „MW”, 21 IX 1979 r.; *ibidem*, Raport o udzielenie zgody na wyjazd emigracyjny do RFN TW „Rafałowi”, nr ewidencyjny 24608, 6 III 1980 r.,

⁷⁵ *Ibidem*, Pokwitowanie, 11 XII 1979 r., mf, b.p.

⁷⁶ *Ibidem*, Kwestionariusz TW, mf, b.p.

⁷⁷ AIPN Wr, 0064/1255, Teczka personalna TW „Jana” (wybór materiałów), Notatka służbowa dotycząca rozmowy z kandydatem na TW, 11 VI 1984 r., mf, b.p.

⁷⁸ *Ibidem*, Kwestionariusz TW, mf, b.p.

⁷⁹ *Ibidem*, Notatka służbowa, 22 VI 1984 r.; *ibidem*, Zobowiązanie, mf, b.p.

w RFN służby specjalne przeciwnika nie zainteresowały się jego osobą”, w związku z czym przestał być użyteczny także dla SB. Dr Blaik twierdził również, że nie będzie przydatny dla SB w kraju, ponieważ „zamierza zająć się tylko nauką (opracowanie materiałów, które przywiózł) oraz rodziną” („To wygodny pretekst!” – zauważył jeden z przełożonych kpt. Srokosza w odrębnej adnotacji w aktach TW „Jana”). Ewentualne wznowienie współpracy z SB dopuszczał tylko „w wypadku jego wyjazdu do krajów kapitalistycznych”. Zastrzegł się jednak, że nie planuje takiego wyjazdu w najbliższych pięciu latach.

W 1986 r. SB powróciła do sprawy, próbując dwukrotnie nakłaniać dr. Blaika do zgody na kontynuację współpracy. Jego negatywne stanowisko w tej kwestii pozostało jednak niezmienione. W związku z tym z końcem października 1986 r. zdecydowano się na formalne rozwiązanie współpracy, postanawiając wyeliminować TW „Jana” z sieci agenturalnej Wydziału II WUSW w Opolu⁸⁰.

Spodziewanych efektów nie dały działania werbunkowe podjęte w latach 1986–1987 wobec Stanisława Gajdy, doktora nauk technicznych, zatrudnionego na stanowisku adiunkta w opolskiej WSP. W tym przypadku SB zastosowała szantaż na podstawie „materiałów obciążających”, związanych, jak wszystko na to wskazuje, z faktem, że w poprzednich latach kilku członków jego rodziny odmówiło powrotu do kraju.

W maju 1987 r. por. Leszek Krawczuk z Wydziału II WUSW w Opolu uzyskał od dr. Gajdy pisemne zobowiązanie „do współpracy z kontrwywiadem Służby Bezpieczeństwa PRL w zakresie kontrwywiadowczego zabezpieczenia Polski”. Na tej podstawie naukowiec został zarejestrowany jako TW „Stanisław”⁸¹. SB planowała wykorzystanie go „na kierunku zachodnioniemieckim i [na kierunku] wywiadu zachodnioniemieckiego, z perspektywą realizacji zadań ofensywnych”⁸². W tym przypadku również trudno jednak mówić o nawiązaniu efektywnej współpracy. W lutym 1990 r. Wydział II WUSW postanowił wyeliminować „Stanisława” ze swojej sieci agenturalnej, ponieważ „przekazywane [przez niego] informacje nie przedstawiały wartości operacyjnej, a TW nie chciał sporządzać informacji na piśmie. Unikał [kontaktu z SB], a także zrywał umówione spotkania”⁸³.

Ciekawą ilustrację operacyjnej aktywności pionu III SB w środowisku opolskiej WSP stanowi przypadek Bartłomieja Kozery, późniejszego profesora filozofii, prezentującego się jako specjalista od etyki życia publicznego. Należał on do osób najdłużej figurujących w zapisach ewidencyjnych SB, a odnosząca się do niego dokumentacja jest wyjątkowo bogata i dobrze zachowana. Na przykładzie drogi życiowej Kozery

⁸⁰ *Ibidem*, Kwestionariusz TW; *ibidem*, Charakterystyka dotycząca TW „Jana”, nr ewidencyjny 29876, 28 X 1984 r., mf, b.p.

⁸¹ AIPN Wr, 0010/2098, t. 1, Teczka personalna TW „Stanisława”, Kwestionariusz, k. 6; *ibidem*, Zobowiązanie, 12 V 1987 r., k. 18.

⁸² *Ibidem*, Kwestionariusz, k. 4.

⁸³ *Ibidem*, k. 7; *ibidem*, Charakterystyka TW „Stanisława”, nr ewidencyjny 31998, 7 II 1990 r., k. 24.

widać wyraźnie, jak ważną rolę w karierze zawodowej naukowców mogły odgrywać ich związki z aparatem bezpieczeństwa.

Bartłomiej Kozera został zarejestrowany w charakterze tajnego współpracownika SB w 1966 r. – jeszcze jako student III roku filologii polskiej WSP w Opolu. Pozyskany przez ppor. Jerzego Zarębskiego z Wydziału III KW MO w Opolu, funkcjonował jako TW „Kazimierz”. Pozyskiwane od niego informacje dotyczyły m.in. opolskiego Duszpasterstwa Akademickiego oraz osób będących obiektem zainteresowania SB w związku ze studencką akcją protestacyjną w marcu 1968 r.⁸⁴ Za współpracę z aparatem bezpieczeństwa „Kazimierz” był wielokrotnie wynagradzany pieniężnie⁸⁵.

W 1968 r. Kozera ukończył studia w opolskiej WSP, a w październiku następnego roku rozpoczął studia doktoranckie w Instytucie Filozoficznym Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego. Jego starania o przyjęcie na studia doktoranckie wsparła opolska SB, wysyłając we wrześniu 1969 r. pismo polecające do rąk własnych naczelnika Wydziału IV Departamentu III MSW. „W wypadku gdyby były trudności w przyjęciu z uwagi na brak miejsca, prosimy o ewentualne poparcie” – czytamy w piśmie sygnowanym przez naczelnika Wydziału III KW MO w Opolu ppłk. Józefa Adamczyka⁸⁶.

Po podjęciu studiów doktoranckich opolska SB przekazała Kozere do dyspozycji Wydziału IV Departamentu III MSW⁸⁷. Planowano wówczas wykorzystać „Kazimierza” do „rozpoznania środowiska doktorantów Instytutu Filozoficznego Wydziału Nauk Społecznych UW celem stwierdzenia, czy istnieją lub nie tendencje do antysocjalistycznej działalności politycznej”⁸⁸. Jako tajny współpracownik Wydziału IV Departamentu III MSW „Kazimierz” był wynagradzany materialnie za swoje usługi⁸⁹.

Kiedy Kozera wrócił ze studiów doktoranckich, Wydział III KW MO w Opolu uznał wznowienie współpracy z nim w charakterze TW za niecelowe, ponieważ został on członkiem PZPR⁹⁰. Decyzja ta była zgodna z instrukcją zabraniającą SB werbunku wśród członków PZPR bez specjalnej zgody władz partyjnych⁹¹. SB nie zamierzała jednak definitywnie zrywać kontaktów z dr. Kozera. W latach 1976–1986 należące do

⁸⁴ AIPN Wr, 0010/103, t. 1, Teczka personalna TW „Kazimierz”, Kwestionariusz TW, k. 7–8; *ibidem*, Raport, 21 III 1968 r., k. 47; *ibidem*, Charakterystyka i kierunkowy plan wykorzystania TW „Kazimierza”, 14 II 1967 r., k. 65–67.

⁸⁵ *Ibidem*, Wykaz wynagrodzeń TW, k. 36.

⁸⁶ *Ibidem*, Pismo naczelnika Wydziału III KW MO w Opolu do naczelnika Wydziału IV Departamentu III MSW w Warszawie, 28 IX 1969 r., k. 48.

⁸⁷ *Ibidem*, Kwestionariusz TW, k. 9.

⁸⁸ *Ibidem*, Charakterystyka TW „Kazimierza”, 31 III 1970 r., k. 75.

⁸⁹ *Ibidem*, Notatka, 19 VI 1970 r., k. 76; *ibidem*, Pokwitowanie, 19 VI 1970 r., k. 77; *ibidem*, Notatka, 31 XII 1970 r., k. 78; *ibidem*, Pokwitowanie, 14 III 1970 r., k. 79.

⁹⁰ *Ibidem*, Pismo zastępcy naczelnika Wydziału III KW MO w Opolu do naczelnika Wydziału „C” KW MO, 31 VII 1974 r., k. 82.

⁹¹ Instrukcja o pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa resortu spraw wewnętrznych. Załącznik do zarządzenia nr 006/70 Ministra Spraw Wewnętrznych z 1 II 1970 r. [w:] *Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa (1945–1989)*, wstęp i oprac. T. Ruzikowski, Warszawa 2004, s. 128.

niego mieszkanie było wykorzystywane jako punkt kontaktowy. Lokalowi temu nadano kryptonim „Kazimierz”, a właściciel mieszkania był wynagradzany materialnie. Dr Kozera w tym czasie pełnił już funkcję kierownika Zakładu Filozofii opolskiej WSP⁹².

W przypadku opolskiej WSP operacyjnym potrzebom i aspiracjom pionu III SB także nie dorównywały jego faktyczne dokonania werbunkowe. W 1986 r. okazało się np., że Wydział III WUSW w Opolu nie ma „agenturalnego dotarcia” do osoby dr. Stanisława Gawlika, zatrudnionego jako docent w Instytucie Pedagogiki WSP⁹³. Naukowcem tym interesowała się SB Rejonowego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Brzegu z inspiracji sowieckiego kontrwywiadu wojskowego (Gawlik mieszkał w Brzegu, gdzie w tych czasach funkcjonowała sowiecka baza wojskowa)⁹⁴.

W maju 1981 r. na rektora Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu został wybrany prof. dr. hab. Marian Adamus, anglista wywodzący się ze środowiska wrocławskiego, członek Stronnictwa Demokratycznego⁹⁵. Z zachowanych zapisów ewidencyjnych wynika, że od 1969 r. był on traktowany przez SB jako tajny współpracownik o pseudonimie „dr Kowalski”. Został zarejestrowany w takim charakterze przez Inspektorat ds. Departamentu I (wywiadowczy) KW MO we Wrocławiu. Rejestracji dokonano zapewne w związku z jego zawodowymi kontaktami międzynarodowymi. W lipcu 1981 r. akta „dr. Kowalskiego” przejął Wydział „C” KW MO w Opolu, który miał je przekazać miejscowemu Wydziałowi III KW MO, „ochraniającemu” opolskie środowiska naukowe i akademickie. W 1984 r. akta odesłano z powrotem do Wrocławia, a z dniem 17 I 1985 r. Inspektorat ds. Departamentu I WUSW we Wrocławiu formalnie wyeliminował „dr. Kowalskiego” ze swojej sieci agenturalnej „z powodu odmowy współpracy”⁹⁶.

Agentura i działania werbunkowe SB w środowisku opolskiej WSI

W charakterze tajnego współpracownika SB był zarejestrowany jeden z wybranych w czerwcu 1981 r. prorektorów Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Opolu,

⁹² *Ibidem*, t. 2, Notatka służbowa dotycząca zawieszonoego PK o kryptonimie „Kazimierz”, nr ewidencyjny 22309, 25 II 1986 r., k. 37; *ibidem*, Postanowienie o zakończeniu korzystania z PK o kryptonimie „Kazimierz”, 26 II 1986 r., k. 38.

⁹³ AIPN Wr, 0010/3813, Pismo naczelnika Wydziału III WUSW w Opolu do zastępcy szefa RUSW ds. SB w Brzegu, 6 XI 1986 r., k. 18.

⁹⁴ *Ibidem*, Pismo zastępcy szefa RUSW ds. SB w Brzegu do naczelnika Wydziału III WUSW w Opolu, 15 X 1986 r., k. 16.

⁹⁵ *Profesor Marian Adamus rektorem WSP*, „Trybuna Opolska”, 15–17 V 1981, s. 1–2.

⁹⁶ W momencie wyrejestrowania akta „dr. Kowalskiego” obejmowały teczkę pracy oraz czterotomową teczkę pracy. Zachowały się jedynie zapisy w środkach ewidencyjnych OBUIAD IPN we Wrocławiu: Karta rejestracyjna i karta personalna, nr rejestracyjny 21696 – załącznik nr 19 do pisma BUWr/-5535-1376(2)/09 z 7 I 2010 r.; Karta E-14 – załącznik nr 20 do pisma BUWr/-5535-1376(2)/09 z 7 I 2010 r.

doc. dr hab. inż. Tadeusz Chmielewski (prorektor ds. nauki i współpracy z przemysłem). W latach 1976–1984 figurował on w zapisach ewidencyjnych jako TW „Andrzej”, należący do sieci agenturalnej Wydziału II KW MO/WUSW w Opolu. Z zachowanych materiałów wynika jednak, że nie można uważać go za faktycznego agenta SB.

Dokonana w 1976 r. rejestracja miała związek z wyjazdem Tadeusza Chmielewskiego na staż naukowy do USA. Po powrocie stamtąd uzyskano od niego jedynie „ogólnikową informację dotyczącą spraw ogólnych” [sic!]. Podczas późniejszych spotkań funkcjonariusze SB również nie otrzymali „żadnych interesujących [...] informacji, nawet o innych kandydatach na wyjazdy stypendialne”. Powodowany względami natury moralnej, doc. Chmielewski nie chciał występować w roli donosiiciela i nie przekazywał interesujących SB informacji, mimo iż „posiadał takowe z racji miejsca pracy i stanowiska”⁹⁷. W październiku 1984 r. charakteryzowano postawę „Andrzeja” następująco: „Od spotkań z pracownikami SB nie uchyla się, lecz informuje tylko o sobie i wykonywanej pracy. Na spotkaniu z por. L[eszkiem] Sznerchem stwierdził, że nie chce być współpracownikiem SB. Nie przestrzega zasad konspiracji. Uważa, że Służba Bezpieczeństwa jest zobowiązana zapewniać mu ochronę, jako że jest on z tytułu posiadanej wiedzy jednostką bardzo cenną dla państwa”. W tej sytuacji w grudniu 1984 r. Wydział II WUSW w Opolu postanowił wyeliminować TW „Andrzeja” z czynnej sieci agenturalnej. Liczono jednak nadal na jego ewentualne wykorzystanie w charakterze kontaktu operacyjnego⁹⁸.

W związku z wyjazdami za granicę obiektem działań werbunkowych SB stał się Andrzej Warmuzek, mgr inżynier elektryk, asystent w Instytucie Elektrotechniki opolskiej WSI. Z zachowanych materiałów wynika, że w jego przypadku aparat bezpieczeństwa miał więcej szczęścia, niż widzieliśmy powyżej.

W latach 1977–1978 Warmuzek przebywał na stypendium w Austrii i z tego m.in. powodu stał się obiektem zainteresowania Wydziału II KW MO w Opolu. SB liczyła na wykorzystanie go do „zabezpieczenia [tj. kontroli] międzynarodowej wymiany osobowej, [a także] rozpoznania środowiska w miejscu zamieszkania, a przede wszystkim w zakładzie pracy”⁹⁹. Chodziło m.in. o „operacyjne rozpoznanie osób o poglądach proniemieckich zatrudnionych na WSI Opole” oraz obserwację cudzoziemców odwiedzających WSI bądź pojawiających się w miejscu zamieszkania Warmuzka¹⁰⁰.

Na początku stycznia 1978 r. ppor. Janusz Kostrzewa z Wydziału II KW MO w Opolu odebrał od Warmuzka pisemne zobowiązanie „do udzielania informacji Służbie Bezpieczeństwa” i zachowania pełnej konspiracji. W ślad za tym Warmuzek został

⁹⁷ AIPN Wr, 0064/909, Teczka personalna TW „Andrzeja” (wybór materiałów), Charakterystyka TW „Andrzeja”, nr rejestracyjny 20841, 5 X 1982 r., mf, b.p.

⁹⁸ *Ibidem*, Kwestionariusz TW, cz. 4, Postanowienie o rozwiązaniu współpracy, mf, b.p.

⁹⁹ AIPN Wr, 0064/1254, Teczka personalna TW „Asystenta” (wybór materiałów), Charakterystyka TW „Asystenta”, 27 II 1979 r., mf, b.p.

¹⁰⁰ *Ibidem*, Kwestionariusz TW, mf, b.p.

zarejestrowany w charakterze tajnego współpracownika SB pod obranym przez siebie pseudonimem „Asystent”¹⁰¹.

TW „Asystent” był oceniany jako jednostka wartościowa, zdyscyplinowana i efektywnie współpracująca z Wydziałem II KW MO. Pozyskiwane od niego informacje wykorzystywano m.in. do rozpoznawania innych pracowników WSI oraz typowania w tym środowisku kolejnych „jednostek do dalszego zainteresowania” – nie tylko na potrzeby Wydziału II¹⁰².

W jednej z zachowanych charakterystyk „Asystenta” jako motyw jego działania (oprócz „poczucia odpowiedzialności obywatelskiej za losy kraju”) wymieniano oczekiwanie na „korzyści materialne i osobiste”, czyli możliwość wyjazdu na kolejne stypendium zagraniczne – tym razem do RFN¹⁰³. Jeśli chodzi o korzyści natury materialnej, to ich realny wymiar ilustrują zachowane pokwitowania odbioru wynagrodzenia z lat 1978 i 1984, a także informacje zawarte w kolejnych charakterystykach TW „Asystenta”¹⁰⁴.

Przed połową lat osiemdziesiątych Wydział II WUSW w Opolu stracił zainteresowanie kontynuacją współpracy z „Asystentem”, ponieważ w ocenie SB nie miał on możliwości kolejnych wyjazdów do „krajów kapitalistycznych” i nie utrzymywał godnych uwagi kontaktów poza środowiskiem uczelnianym. W związku z tym postanowiono przekazać „Asystenta” „opiekującemu” się uczelniami Wydziałowi III WUSW. Jego nowym oficerem prowadzącym został por. Ryszard Ciupek z Wydziału III, absolwent polskiej WSI¹⁰⁵.

Po przejściu „Asystenta” przez Wydział III WUSW efektywność współpracy znacznie spadła. Miało to związek z radykalnymi zmianami w sytuacji zawodowej „Asystenta”, który zatrudnił się w zakładzie rzemieślniczym, zachowując jedynie pół etatu na uczelni, a w połowie 1986 r. ostatecznie przestał pracować w opolskiej WSI. „Asystent” zaczął uchylać się od spotkań z oficerem SB, tłumacząc się brakiem czasu i możliwości¹⁰⁶.

Podobnie przedstawia się przypadek TW „Marka” – pod tym pseudonimem był zarejestrowany kolejny pracownik naukowo-dydaktyczny opolskiej WSI, Janusz Ćwiertnia, zatrudniony jako asystent w Instytucie Elektrotechniki. On również stał

¹⁰¹ *Ibidem*, Zobowiązanie, 2 I 1978 r., mf, b.p.

¹⁰² *Ibidem*, Charakterystyka TW „Asystenta”, 27 II 1979 r., mf, b.p.

¹⁰³ *Ibidem*.

¹⁰⁴ *Ibidem*, Pokwitowanie, 30 III 1978 r.; *ibidem*, Pokwitowanie, 5 XII 1984 r.; *ibidem*, Charakterystyka TW „Asystenta”, 27 II 1979 r.; *ibidem*, Charakterystyka TW „Asystenta”, nr ewidencyjny 23300, 4 IX 1986 r., mf, b.p. Według ostatniej z wymienionych charakterystyk „Asystent” miał otrzymać łącznie 8500 zł tytułem wynagrodzenia za współpracę z SB. W charakterystyce tej, opracowanej przez por. Ryszarda Ciupka z Wydziału III WUSW w Opolu, zaznaczono jednak, że TW „Asystent” był w niewielkim stopniu zainteresowany osiągnięciem korzyści osobistych.

¹⁰⁵ *Ibidem*, Kwestionariusz TW; *ibidem*, Charakterystyka TW „Asystenta”, nr ewidencyjny 23300, 4 IX 1986 r., mf, b.p.

¹⁰⁶ *Ibidem*, Charakterystyka TW „Asystenta”, nr ewidencyjny 23300, 4 IX 1986 r., mf, b.p.

się obiektem zainteresowania pionu II SB w związku z wyjazdami za granicę¹⁰⁷. W listopadzie 1980 r. por. Leszek Szestakowski z Wydziału II KW MO uzyskał od niego pisemne zobowiązanie „do współpracy ze Służbą Bezpieczeństwa na zasadzie dobrowoli”. Konsekwencją była rejestracja Ćwiertni jako TW „Marka”¹⁰⁸.

Zgodnie z pierwotnymi założeniami „Marek” był wykorzystywany przez SB głównie jako źródło informacji o osobach wyjeżdżających do RFN lub Berlina Zachodniego bądź utrzymujących kontakty Niemcami Zachodnimi. Przynajmniej przez pewien czas nie chciał natomiast przekazywać informacji o pracownikach WSI, zaznaczając, że „zobowiązywał się jedynie do współpracy na odcinku kontrwywiadowczym w sytuacjach związanych z jego pobytem za granicą oraz przekazywania informacji o osobach, które posiadają kontakty z zagranicą”. TW „Marek” tłumaczył się również, że nie utrzymuje na uczelni „kontaktów takich, by mógł posiadać wiadomości o działalności opozycji”. Swoje opory miał usprawiedliwiać także obawą przed groźbą dekonspiracji w środowisku uczelnianym¹⁰⁹.

W 1981 r. w teczce pracy TW „Marka” pojawiły się informacje o uczelnianej „Solidarności” (Janusz Ćwiertnia został członkiem związku). Oficer SB odnotował jednak, że „Marek” nie chce przekazywać wiadomości na ten temat w formie pisemnej, „tłumacząc to względami osobistymi”¹¹⁰. Później jednak teczkę pracy TW „Marka”, prowadzoną od października 1981 r. przez Tadeusza Nowika z Wydziału II KW MO/WUSW w Opolu, a od lata 1984 r. przez ppor./por. Mieczysława Sałatyńskiego z Wydziału III KW MO, wzbogaciły szczegółowe informacje na temat opolskiej WSI i zatrudnionych tam osób¹¹¹.

W 1984 r. SB uznała, że TW „Marek” nie ma aktualnie większych możliwości przekazywania informacji interesujących pion II. W związku z tym w połowie tego roku postanowiono przekazać go Wydziałowi III WUSW w Opolu. Nowym oficerem prowadzącym „Marka” został wówczas ppor. Mieczysław Sałatyński z Wydziału III WUSW, absolwent opolskiej WSI. Wiadomości uzyskiwane od TW „Marka” zaczęto wykorzystywać w ramach sprawy obiektowej o kryptonimie „Technika”, prowadzonej przez ten wydział w odniesieniu do WSI.

¹⁰⁷ AIPN Wr, 0064/1288, Teczka personalna TW „Marka” (wybór materiałów), Wniosek o opracowanie kandydata na TW, 5 IX 1980 r.; *ibidem*, Kwestionariusz TW, mf, b.p.

¹⁰⁸ *Ibidem*, Kwestionariusz TW; *ibidem*, Zobowiązanie, b.d., mf, b.p.

¹⁰⁹ AIPN Wr, 0010/884, Teczka pracy TW „Marka”, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Markiem”, 4 II 1983 r., k. 15.

¹¹⁰ *Ibidem*, Informacja (3), 24 III 1981 r., k. 9–10; *ibidem*, Informacja (4), 28 IV 1981 r., k. 11.

¹¹¹ *Ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Markiem”, 17 I 1984 r., k. 19; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Markiem”, 7 V 1984 r., k. 20; *ibidem*, Informacja (6) ze słów TW „Marka”, 24 X 1984 r., k. 23; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Markiem”, 25 III 1985 r., k. 27; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Markiem”, 16 IV 1985 r., k. 28; *ibidem*, Informacja (7) ze słów TW „Marka”, 23 V 1985 r., k. 29; *ibidem*, Informacja (8) ze słów TW „Marka”, 11 VII 1985 r., k. 30; *ibidem*, Informacja (9) ze słów TW „Marka”, 18 X 1985 r., k. 32; *ibidem*, Informacja (10) ze słów TW „Marka”, 10 XII 1985 r., k. 33; *ibidem*, Informacja (11) ze słów TW „Marka”, 26 II 1986 r., k. 34.

Zachowane materiały potwierdzają kontynuowanie współpracy również po tym, jak „Marek” zwolnił się z pracy w WSI i zajął się prowadzeniem prywatnego zakładu produkcyjnego. Wiosną 1986 r. TW „Marek” bez podania przyczyn przestał jednak stawiać się na spotkania z funkcjonariuszem SB. Próby odnowienia kontaktów z nim okazały się bezowocne. W związku z tym w grudniu 1986 r. zapadła decyzja o rozwiązaniu współpracy¹¹².

W kwietniu 1985 r. w charakterze tajnego współpracownika SB został zarejestrowany Alojzy Langosz, starszy asystent w Instytucie Budownictwa opolskiej WSI, działacz uczelnianej „Solidarności” z lat 1980–1981. Rejestracji dokonał kpt. Jakub Kłag z Wydziału II WUSW w Opolu na podstawie pisemnego zobowiązania do aktywnej współpracy „z organami polskiego kontrwywiadu w celu wykrywania i zwalczania wszelkiej działalności skierowanej przeciwko PRL”. Głównym celem pozyskania miała być kontrola i rozpoznanie obcokrajowców zakładających przedsiębiorstwo „polonijne” w podopolskim Folwarku. Już w następnym roku Langosz, pod pretekstem finalizowania spraw związanych z zakładaniem owego przedsiębiorstwa, wyjechał jednak do RFN i odmówił powrotu do kraju, co położyło kres jego kontaktom z SB¹¹³.

Ciekawą ilustrację operacyjnej aktywności pionu III SB w środowisku opolskiej WSI stanowią materiały dotyczące prób werbowania agentury wśród działaczy uczelnianej „Solidarności”. Pierwsze usiłowania tego rodzaju podjęto już na początku października 1980 r. wobec inż. Ryszarda Chilczuka, zatrudnionego w Zakładzie Technologii Maszyn Instytutu Budowy Maszyn WSI. Jako podwładnego dr. Ryszarda Ciecierskiego, przewodniczącego uczelnianej „Solidarności”, na kandydata na TW wytypowała go por. Grażyna Kostrzewa z Wydziału III KW MO, absolwentka opolskiej WSI. Planowany werbunek miał polepszyć „operacyjne rozpoznanie środowiska naukowego WSI w ramach sprawy obiektowej krypt. »Technika«”. Chodziło w szczególności o środowisko IBM WSI, w którym Wydział III KW MO nie posiadał „wystarczającej ilości osobowych źródeł informacji”¹¹⁴.

Pretekstu do nawiązania kontaktów z kandydatem na TW dostarczył jego wyjazd do RFN w czerwcu 1980 r. W październiku i listopadzie tego roku por. Kostrzewa dwukrotnie rozmawiała z Chilczukiem, ale kontakty te nie przyniosły spodziewanego efektu. O podejmowanych wobec niego działaniach werbunkowych Chilczuk poinformował dr. inż. Ciecierskiego i kolegów z „Solidarności”. Por. Kostrzewa chciała

¹¹² *Ibidem*, Kwestionariusz TW; *ibidem*, Charakterystyka TW „Marka”, 8 XI 1985 r.; *ibidem*, Charakterystyka TW „Marka”, nr 25497, 20 XII 1986 r., mf, b.p.

¹¹³ AIPN Wr, 0064/1734, Teczka personalna TW „Pawła” (wybór materiałów), Raport, 26 IV 1985 r.; *ibidem*, Zobowiązanie, b.d.; *ibidem*, Charakterystyka TW „Pawła”, nr ewidencyjny 29697, 30 XI 1989 r., mf, b.p.

¹¹⁴ AIPN Wr, 065/1164, d. 1, Wniosek o zezwolenie na opracowanie kandydata na TW Ryszarda Chilczuka, pracownika Instytutu Budowy Maszyn WSI w Opolu, 3 X 1980 r., mf, b.p.

rozmawiać z nim także o tym, by zwrócić mu uwagę na niestosowność jego postępowania, ale Chilczuk nie zgodził się na ponowne spotkanie¹¹⁵.

16 grudnia 1981 r., w pierwszych dniach stanu wojennego, por. Kostrzewa przeprowadziła jeszcze jedną rozmowę z Chilczukiem, próbując ponownie nakłonić go do podjęcia współpracy. Spotkała się jednak ze zdecydowaną odmową. Chilczuk „nie wyraził zgody na podpisanie zobowiązania i kategorycznie odmówił jakiegokolwiek kontaktu” z SB, oświadczając, że tego rodzaju kontakty byłyby „niezgodne z jego poglądami i przekonaniem”. Stwierdził, że „Solidarność” nie ma „nic do ukrycia i o wszystko można pytać bez utajniania kontaktów”. Uznając swoje wysiłki za bezcelowe, por. Kostrzewa poprzestała na przeprowadzeniu rutynowej rozmowy profilaktyczno-ostrzegawczej w ramach akcji „Klon”¹¹⁶.

Na początku stanu wojennego por. Kostrzewa podjęła działania werbunkowe wobec internowanego działacza uczelnianej „Solidarności” WSI dr. inż. Waldemara Matlachowskiego. 15 stycznia 1982 r. wraz z dwoma innymi funkcjonariuszami SB wymusiła na tym działaczu podpisanie zobowiązania do współpracy. Na tej podstawie zarejestrowano go jako TW „Jana”. Później nie udało się jednak wyegzekwować faktycznej współpracy z „Janem”. W związku z tym na początku października 1983 r. na wniosek por. Kostrzewy anulowano rejestrację z uzasadnieniem, że „TW »Jan« od chwili pozyskania unika spotkań z funkcjonariuszem, na którego kontakcie pozostaje. [...] nie przekazuje żadnych konkretnych, interesujących Służbę Bezpieczeństwa informacji”¹¹⁷.

Oczekiwanych efektów nie przyniosły podjęte przez por. Kostrzewę w okresie stanu wojennego działania werbunkowe wobec mgr. inż. Stanisława Witczaka, starszego asystenta w Instytucie Budowy Maszyn WSI, pracującego pod kierunkiem doc. dr. inż. Antoniego Guzika. W listopadzie 1982 r. funkcjonariuszka uzyskała od Witczaka pisemne zobowiązanie do zachowania w tajemnicy faktu i treści przeprowadzonych rozmów, miejsca spotkań oraz „udzielania pomocy pracownikowi SB”. Na tej podstawie naukowiec został zarejestrowany jako TW „Ewa”¹¹⁸.

TW „Ewa” był oceniany jako „źródło zdyscyplinowane i wiarygodne”. Z zachowanych materiałów wynika jednak, że rolę osobowego źródła informacji spełniał

¹¹⁵ *Ibidem*, Informacja, 11 XI 1980 r.; *ibidem*, Notatka służbowa dotycząca kandydata na TW „ChR”, 19 I 1981 r.; *ibidem*, Notatka służbowa, 3 X 1980 r., mf, b.p.

¹¹⁶ *Ibidem*, Notatka służbowa dotycząca kandydata na TW „ChR”, 20 XII 1981 r.; *ibidem*, Notatka służbowa z rozmowy profilaktyczno-ostrzegawczej przeprowadzonej 16 XII 1981 r., mf, b.p.

¹¹⁷ AIPN Wr, 0064/687, Teczka personalna TW „Jana” (wybór materiałów), Kwestionariusz (wpis z 1983 r.); *ibidem*, Zobowiązanie, 15 I 1982 r., mf, b.p. Wniosek o rozwiązanie współpracy został zatwierdzony z datą 4 X 1983 r. przez naczelnika Wydziału III WUSW w Opolu ppłk. Jerzego Zarębskiego. Por. Z. Bereszyński, *Podpisałem, nie byłem agentem*, „Nowa Trybuna Opolska”, 13 II 2009, s. 24.

¹¹⁸ AIPN Wr, 0064/1054, Teczka personalna TW „Ewy” (wybór materiałów), Kwestionariusz; *ibidem*, Raport, 22 XI 1982 r.; *ibidem*, Zobowiązanie, b.d.; *ibidem*, Charakterystyka TW „Ewy”, nr ewidencyjny 27977, 27 XII 1984 r., mf, b.p.

z dużymi oporami i wyraźną niechęcią: „Chętnie prowadził rozmowy na tematy natury ogólnej, dot[yczące] interesującego obiektu [tj. WSI] oraz panujących na nim stosunków międzyludzkich”, ale „informacji o osobach zatrudnionych w WSI” udzielał z „dużą treścią i ostrożnością”. W sporządzonej przez siebie charakterystyce TW „Ewy” kpt. Grażyna Orzeł (przed zamążpójściem – Kostrzewa) pisała: „TW jest przewrażliwiony obawą, że może ktoś dowiedzieć się o jego związkach z naszą służbą. Obawia się, że promotor jego pracy doktorskiej, doc. A[ntoni] Guzik, może dowiedzieć się o jego kontaktach z SB i wtedy nie miałby szans dokończenia pracy i jej obrony”¹¹⁹. W związku z taką postawą „Ewy” w lutym 1984 r. postanowiono zawiesić współpracę do końca tego roku. Krok ten miał ułatwić „Ewie” pracę nad doktoratem¹²⁰. W marcu 1985 r. kpt. Grażyna Orzeł próbowała ponownie nawiązać współpracę z „Ewą”. Spotkała się jednak z kategoryczną odmową, motywowaną względami rodzinnymi oraz brakiem odpowiednich predyspozycji psychicznych¹²¹. Konsekwencją tego było formalne rozwiązanie współpracy¹²².

Zgodnie z zachowanymi dokumentami w 1986 r. obiektem działań werbunkowych SB miał stać się Krzysztof Koziół-Poklewski, matematyk zatrudniony jako wykładowca w opolskiej WSI. W kwietniu tego roku por. Mieczysław Sałatyński z Wydziału III WUSW w Opolu zarejestrował go jako tajnego współpracownika o pseudonimie „Adam”¹²³.

W ramach swoich obowiązków zawodowych Koziół-Poklewski opiekował się studentami jemeńskimi, szkolonymi na kursie przygotowawczym w Studium Językowym dla Cudzoziemców. W związku z tym SB planowała wykorzystać go do celów związanych z kontrolą tej grupy studentów¹²⁴. Dostępna w oryginale teczką pracy TW „Adama” zawiera wyłącznie informacje na ten temat¹²⁵.

Według zachowanych materiałów na początku kwietnia 1989 r. „Adam” odmówił kontynuowania współpracy, uzasadniając swą decyzję tym, że przestał opiekować się studentami cudzoziemskimi, a nigdy nie wyrażał zgody na udział w rozpracowywaniu pracowników WSI. Prosił także o zwrot zobowiązania do współpracy. Konsekwencją tego było anulowanie rejestracji w charakterze TW¹²⁶.

¹¹⁹ *Ibidem*, Charakterystyka TW „Ewy”, nr ewidencyjny 27977, 27 XII 1984 r., mf, b.p.

¹²⁰ *Ibidem*.

¹²¹ *Ibidem*, Notatka dotycząca TW „Ewy”, 23 III 1985 r., mf, b.p.

¹²² *Ibidem*, Kwestionariusz, mf, b.p.

¹²³ AIPN Wr, 0064/1851, Teczka personalna TW „Adama” (wybór materiałów), Kwestionariusz; *ibidem*, Raport dotyczący pozyskania do współpracy, 22 IV 1986 r.; *ibidem*, Karta łączności z TW „Adama”, nr rejestracyjny 32022, mf, b.p.

¹²⁴ *Ibidem*, Kwestionariusz; *ibidem*, Wniosek o opracowanie kandydata na TW, 5 IV 1986 r.; *ibidem*, Plan kierunkowy pracy TW „Adama”. Charakterystyka TW „Adama”, 30 V 1986 r., mf, b.p.

¹²⁵ AIPN Wr, 0010/2739, Teczka pracy TW „Adama”, k. A, 1–34.

¹²⁶ *Ibidem*, Kwestionariusz; *ibidem*, Notatka służbowa dotycząca TW „Adama”, 5 IV 1989 r., mf, b.p.

Środowiska akademickie jako źródło kadr aparatu bezpieczeństwa

Szkoły wyższe były nie tylko obiektem zainteresowania i aktywności operacyjnej SB. Ze środowisk tych wywodziła się także duża część kadr aparatu bezpieczeństwa. Dotyczy to również obu uczelni polskich.

W 1972 r. wprowadzono system trzyletnich studiów wyższych dla przyszłych oficerów SB. Osoby legitymujące się dyplomem cywilnej uczelni wyższej, niezależnie od kierunku wykształcenia, mogły jednak uzyskać stopień oficera znacznie szybciej – po ukończeniu rocznych studiów podyplomowych. Z możliwości tych korzystało wielu świeżo upieczonych magistrów czy inżynierów, zainteresowanych dobrze płatną pracą, szybkim uzyskaniem mieszkania itp. Z drugiej strony liczni funkcjonariusze SB, legitymujący się tylko wykształceniem średnim bądź dyplomem wyższej uczelni resortowej, podejmowali w systemie zaocznym studia na uczelniach cywilnych, by w ten sposób zapewnić sobie nowe możliwości awansu zawodowego. Zdarzało się, że studiowali na tych samych uczelniach, które na co dzień nadzorowali.

W szeregach opolskiej SB można było spotkać absolwentów różnych uczelni cywilnych w kraju. Kpt. Edward Pietrzak, kpt. Bożenna Zalewska i mjr Wiesław Mastalerz z Wydziału Śledczego WUSW w Opolu ukończyli np. uniwersyteckie studia prawnicze bądź administracyjne¹²⁷. Absolwentem studiów prawniczych na Uniwersytecie Wrocławskim był także por. Krzysztof Bedka, który w ostatnich latach PRL jako funkcjonariusz Wydziału III WUSW w ramach sprawy obiektowej o kryptonimie „Aula” nadzorował środowisko opolskiej WSP¹²⁸. Podobnie było w przypadku innego funkcjonariusza Wydziału III WUSW, kpt. Zbigniewa Pankiewicza¹²⁹. Takim samym wykształceniem legitymował się mjr Jacek Klepacz, zastępca naczelnika Wydziału „C” WUSW¹³⁰. Kpt. Jerzy Blewaska, funkcjonariusz Wydziału II WUSW, ukończył studia administracyjne na Uniwersytecie Wrocławskim¹³¹.

¹²⁷ AIPN Wr, 0126/2115, Akta osobowe funkcjonariusza Edwarda Pietrzaka, Życiorys, b.d., k. 8; *ibidem*, Ankieta personalna, 10 X 1974 r., k. 9; *ibidem*, Dyplom ukończenia studiów, 24 VII 1974 r., odpis z 14 XI 1974 r., k. 25; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 60–62 (kopia cyfrowa – PDF); AIPN Wr, 0126/2125, Akta osobowe funkcjonariuszki Bożenny Zalewskiej, Ankieta osobowa, 21 IX 1979 r., k. 7; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 51–52; AIPN Wr, pf 257/15, Akta osobowe funkcjonariusza Wiesława Mastalerza, Życiorys, 11 V 1976 r., k. 2; *ibidem*, Ankieta personalna, 11 V 1976 r., k. 3; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 57.

¹²⁸ AIPN Wr, 0126/2055, Akta osobowe funkcjonariusza Krzysztofa Bedki, Ankieta osobowa, 3 X 1983 r., k. 2; *ibidem*, Dyplom, 20 X 1983 r., k. 8; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 28.

¹²⁹ AIPN Wr, 0126/2180, Akta osobowe funkcjonariusza Zbigniewa Pankiewicza, Życiorys, 4 XI 1969 r., k. 2; *ibidem*, Ankieta personalna, 12 XI 1969 r., k. 3; *ibidem*, Dyplom ukończenia studiów wyższych, 2 VII 1969 r., odpis z 27 IV 1970 r., k. 20; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 63.

¹³⁰ AIPN Wr, 0126/2000, Akta osobowe funkcjonariusza Jacka Klepacza, Ankieta personalna, 22 VII 1972 r., s. 0008 i 0015; *ibidem*, Dyplom, 12 IX 1972 r., odpis z 1 XII 1972 r., s. 0027; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), s. 0041 (kopia cyfrowa – PDF). Na uwagę zasługują rodzinne związki mjr. Klepacza z opolskimi środowiskami naukowymi. Jego żona Apolonia, magister inżynier, a następnie dr nauk technicznych, późniejsza czołowa działaczka SLD, pracowała jako asystent w opolskiej WSI.

¹³¹ AIPN Wr, 0126/1897, Akta osobowe funkcjonariusza Jerzego Blewaski, Życiorys, 11 V 1976 r., k. 6; *ibidem*, Ankieta personalna, 11 V 1976 r., k. 8; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 24–25.

Kpt. Andrzej Najgebauer, pracujący kolejno w Wydziale Dochodzeniowo-Śledczym KW MO (w pionie milicyjnym) oraz Wydziale IV, Wydziale VI i Wydziale Śledczym WUSW (w pionie SB), był absolwentem studiów prawniczych na Uniwersytecie Śląskim¹³². Mjr Jan Broniarz, zastępca szefa SB Rejonowego Urzędu Spraw Wewnętrznych ds. SB w Kędzierzynie-Koźlu, legitymował się dyplomem Wyższej Szkoły Ekonomicznej we Wrocławiu¹³³. Kpt. Stanisław Borkowski z Wydziału V KW MO/WUSW był magistrem ekonomii po studiach na Uniwersytecie Łódzkim, zaś ppor. Adam Wąsiel, funkcjonariusz Wydziału III WUSW, ukończył Akademię Ekonomiczną we Wrocławiu¹³⁴. Kpt. Grzegorz Zasieczny, funkcjonariusz Wydziału V WUSW, ukończył studia matematyczne na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu¹³⁵. Kpt. Urszula Orzeł, funkcjonariuszka Wydziału V WUSW w Opolu i Wydziału III WUSW w Legnicy, była absolwentką studiów polonistycznych na Uniwersytecie Wrocławskim¹³⁶. Kpt. Zygmunt Pyszkowski, kierownik sekcji w Wydziale III WUSW, ukończył Wyższą Szkołę Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, zaś kpt. Daniel Brzozowski, funkcjonariusz Wydziału Śledczego KW MO/WUSW – Akademię Wychowania Fizycznego w tym ośrodku¹³⁷. Kpt. Jerzy Klisowski (Wydział II „A” KW MO, Wydział IV KW MO/WUSW, Wydział VI WUSW) był absolwentem Wyższej Szkoły Rolniczej w Lublinie. W związku z tym zajmował się środowiskami rolniczymi jako funkcjonariusz wymienionych jednostek organizacyjnych SB¹³⁸.

¹³² AIPN Wr, pf 257/25, Akta osobowe funkcjonariusza Andrzeja Najgebauera, Dyplom ukończenia studiów, 22 V 1979 r., odpis z 7 VII 1979 r., s. 0020; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), s. 0067–0069 (kopia cyfrowa – PDF).

¹³³ AIPN Wr, 0131/104, Akta osobowe funkcjonariusza Jana Broniarza, Życiorys, 6 XI 1973 r., k. 3; *ibidem*, Ankieta personalna, 30 XII 1973 r., k. 4; *ibidem*, Dyplom ukończenia studiów wyższych, 22 III 1967 r., odpis z 6 IX 1976 r., k. 12.

¹³⁴ AIPN Wr, 0126/2084, Akta osobowe funkcjonariusza Stanisława Borkowskiego, Życiorys, 17 IV 1970 r., s. 0009; *ibidem*, Ankieta personalna, 17 IV 1970 r., s. 0010; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), s. 0156–0158 (kopia cyfrowa – PDF); AIPN Wr, 0126/2122, Akta osobowe funkcjonariusza Adama Wąsiela, Życiorys, 29 III 1974 r., k. 3; *ibidem*, Ankieta osobowa, 13 VI 1984 r., k. 4; *ibidem*, Dyplom, 15 IV 1983 r., k. 13; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 40.

¹³⁵ AIPN Wr, 0126/2126, Akta osobowe funkcjonariusza Grzegorza Zasiecznego, Życiorys, 29 VII 1977 r., k. 3; *ibidem*, Ankieta personalna, 29 VI 1977 r., k. 4; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 53.

¹³⁶ AIPN Wr, 0136/50, Akta osobowe funkcjonariuszki Urszuli Orzeł, Życiorys, b.d., k. 7; *ibidem*, Ankieta personalna, 21 X 1976 r., k. 8; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 93–95 (kopia cyfrowa – PDF).

¹³⁷ AIPN Wr, 0251/52, Akta osobowe funkcjonariusza Zygmunta Pyszkowskiego, Życiorys, 12 III 1973 r., k. 3; *ibidem*, Ankieta personalna, 2 IV 1973 r., k. 4; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 14–15; AIPN Wr, 357/19, Akta osobowe funkcjonariusza Daniela Brzozowskiego, Życiorys, b.d., s. 0002; *ibidem*, Dyplom ukończenia studiów, 19 X 1974 r., odpis z 9 III 1976 r., s. 0006; *ibidem*, Ankieta personalna, 11 X 1975 r., s. 0027 (kopia cyfrowa – PDF); AIPN Wr, 427/19, Akta osobowe funkcjonariusza Daniela Brzozowskiego, Przebieg służby (pracy), s. 0001–0003 (kopia cyfrowa – PDF).

¹³⁸ AIPN Wr, 0126/2050, Akta osobowe funkcjonariusza Jerzego Klisowskiego, Ankieta personalna, 26 III 1975 r., k. 10; *ibidem*, Dyplom ukończenia studiów, 28 IX 1970 r., odpis z 28 III 1975 r., k. 25; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 73; *ibidem*, Raport, 9 XI 1979 r., k. 92 (kopia cyfrowa – PDF). W listopadzie 1979 r. por. inż. Jerzy Klisowski, pracujący do tej pory w Wydziale Kryminalnym KW MO w Opolu, prosił o przeniesienie go do nowo utworzonego Wydziału III „A” KW MO, ponieważ chciałby „wykorzystać wiadomości zdobyte na uczelni”. Naczelnik Wydziału III „A” mjr Andrzej Mikołajew postanowił zatrudnić go w Sekcji 5 tego wydziału, „ochraniającej wojewódzki kompleks rolno-spożywczy”, uznając, że „z uwagi na specyfikę pracy w ww. sekcji potrzebny jest pracownik z wykształceniem rolniczym”.

Kpt. Ireneusz Wasilewski, funkcjonariusz Wydziału III WUSW, ukończył Politechnikę Białoruską w Mińsku¹³⁹.

Absolwentami opolskiej WSP byli m.in. mjr Bogdan Kopeć (ostatni zastępca naczelnika Wydziału III WUSW), por. Ewa Kłosińska (Wydział Paszportów KW MO/WUSW), kpt. Jerzy Krasnodębski (kierownik sekcji w Wydziale IV WUSW), ppor. Cezary Kudyba (Wydział III WUSW), kpt. Jan Smoliński (kierownik sekcji w Wydziale II WUSW), por. Janusz Stankiewicz (Wydział Śledczy KW MO/WUSW), kpt. Marian Szponder (kierownik sekcji w Wydziale III WUSW) oraz kpt. Małgorzata Wiśniewska-Żyła (Wydział III WUSW)¹⁴⁰. Opolską WSI ukończyli m.in. kpt. Henryk Czajkowski (zastępca naczelnika Wydziału III oraz naczelnik Wydziału „T” WUSW), ppor. Krzysztof Czerwiński (SB RUSW w Nysie), kpt. Jan Dachowski (kierownik sekcji w Wydziale V WUSW), kpt. Grzegorz Kłosiński (Wydział Śledczy KW MO/WUSW), por. Marek Kmieciak (funkcjonariusz Wydziału V KW MO w Opolu oraz kierownik Referatu II SB RUSW w Ostrowie Wielkopolskim), kpt. Kazimierz Kraus (zastępca szefa SB RUSW ds. SB w Brzegu), mjr Marcin Kriegel (naczelnik Wydziału „B” WUSW), plut. Andrzej Kurdziel (Wydział III WUSW), ppor. Robert Lewicki (Wydział II WUSW), mjr Henryk Mach (zastępca naczelnika Wydziału II WUSW), por. Witold Pyzalski (Wydział III WUSW), kpt. Mieczysław Sałatyński (Wydział III WUSW) oraz ppor. Dariusz Wereszczyński (Wydział III WUSW)¹⁴¹. Kpt. Ryszard

¹³⁹ AIPN Wr, 0251/71, Akta osobowe funkcjonariusza Ireneusza Wasilewskiego, Ankieta osobowa, 27 IX 1978 r., k. 3; *ibidem*, Dyplom, 30 VI 1978 r. (uwierzytelniona kserokopia), k. 9; *ibidem*, Dyplom, 30 VI 1978 r. – tłumaczenie z języka białoruskiego, odpis z 18 X 1978 r., k. 10; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 47–48.

¹⁴⁰ AIPN Wr, 0126/2043, Akta osobowe funkcjonariusza Mariana Szpondera, Ankieta personalna, 28 VI 1974 r., k. 4; *ibidem*, Dyplom ukończenia studiów, 9 VII 1973 r., odpis z 8 VII 1974 r., k. 16; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 47; AIPN Wr, 0126/2100, Akta osobowe funkcjonariusza Bogdana Kopicia, Dyplom ukończenia studiów, 12 VI 1973 r., odpis z 24 II 1976 r., k. 14; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 55–57; AIPN Wr, 0126/2101, Akta osobowe funkcjonariusza Jerzego Krasnodębskiego, Dyplom ukończenia studiów, 11 VII 1977 r., odpis z 5 IX 1977 r., k. 16; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 50–51; AIPN Wr, 0126/2103, Akta osobowe funkcjonariusza Cezarego Kudyby, Ankieta personalna, 1 IX 1984 r., k. 3; *ibidem*, Dyplom, 20 VII 1984 r., k. 16; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 39–40; AIPN Wr, 0126/2123, Akta osobowe funkcjonariuszki Małgorzaty Wiśniewskiej-Żyły, Życiorys, 23 VIII 1978 r., k. 4; *ibidem*, Ankieta personalna, 23 VIII 1978 r., k. 5; *ibidem*, Dyplom ukończenia studiów, 1 VI 1978 r., odpis z 4 IX 1978 r., k. 15; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 63–64; AIPN Wr, 0251/60, Akta osobowe funkcjonariusza Jana Smolińskiego, Życiorys, b.d., k. 2; *ibidem*, Ankieta osobowa, 9 IX 1988 r., k. 3; *ibidem*, Dyplom ukończenia studiów, 25 VI 1974 r., odpis z 30 XI 1977 r., k. 10; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 15–16; AIPN Wr, 292/101, Akta osobowe funkcjonariuszki Ewy Kłosińskiej, Dyplom, 13 VI 1973 r., s. 0010; *ibidem*, Notatka służbowa, 12 II 1988 r., s. 0016 (kopia cyfrowa – PDF).

¹⁴¹ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi (dalej: AIPN Ld), 0193/765, Akta osobowe funkcjonariusza Marka Kmiecika, Ankieta osobowa, 5 III 1981 r., k. 7; *ibidem*, Dyplom, 8 IV 1981 r., k. 15; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 66–68 (kopia cyfrowa – PDF); AIPN Wr, 0126/1951, Akta osobowe funkcjonariusza Krzysztofa Czerwińskiego, Podanie, 6 I 1984 r., k. 2; *ibidem*, Ankieta personalna, 26 IV 1984 r., k. 4; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 12; AIPN Wr, 0126/2003, Akta osobowe funkcjonariusza Jana Dachowskiego, Życiorys, 15 I 1975 r., k. 8; *ibidem*, Ankieta personalna, 19 I 1975 r., k. 9; *ibidem*, Dyplom ukończenia studiów, 20 IX 1973 r., odpis z 25 I 1975 r., k. 26;

Misiak, zastępca naczelnika Wydziału III WUSW, był absolwentem obu opolskich uczelni¹⁴². Na jednej i drugiej uczelni studiował kolejno także ppor. Roman Latyn z Wydziału III WUSW. Ostatecznie już jako funkcjonariusz SB ukończył studia w opolskiej WSP¹⁴³. Studia na tej uczelni ukończył jako funkcjonariusz aparatu bezpieczeństwa także ppor. Jerzy Paluszek z Wydziału III WUSW (podobnie jak Latyn uzyskał stopień oficerski dopiero po ukończeniu resortowych studiów podyplomowych)¹⁴⁴. Tak też było w przypadku kpt. Ryszarda Ciupka i kpt. Grażyny Kostrzewy-Orzeł, którzy już jako funkcjonariusze Wydziału III KW MO ukończyli studia w opolskiej WSI¹⁴⁵. Wymieniony powyżej Marian Szponder przed podjęciem pracy w SB odbył w opolskiej WSP

ibidem, Przebieg służby (pracy), k. 35–37; AIPN Wr, 0126/2023, Akta osobowe funkcjonariusza Janusza Stankiewicza, Ankieta osobowa, 19 X 1978 r., s. 0015 (kopia cyfrowa – PDF); AIPN Wr, 0126/2032, Akta osobowe funkcjonariusza Andrzeja Kurdziela, Życiorys, 1 IX 1988 r., k. 3; *ibidem*, Ankieta osobowa, 28 IX 1988 r., k. 4; *ibidem*, Dyplom, 31 VIII 1987 r., k. 10; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 24; AIPN Wr, 0126/2067, Akta osobowe funkcjonariusza Marcina Kriegela, Życiorys, 30 VII 1974 r., k. 3; *ibidem*, Ankieta personalna, 14 XII 1974 r., k. 4; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 84–86; AIPN Wr, 0126/2098, Akta osobowe funkcjonariusza Grzegorza Kłosińskiego, Życiorys, 22 X 1979 r., k. 3; *ibidem*, Ankieta personalna, 17 XII 1979 r., k. 4; *ibidem*, Dyplom ukończenia studiów, 3 VII 1979 r., odpis z 8 I 1980 r., k. 14; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 37–38; AIPN Wr, 0126/2113, Akta osobowe funkcjonariusza Witolda Pyzalskiego, Życiorys, 26 VI 1984 r., k. 7; *ibidem*, Ankieta osobowa, 18 VII 1984 r., k. 10; *ibidem*, Dyplom, 15 V 1980 r., k. 22; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 74, 76; AIPN Wr, 0126/2113, Akta osobowe funkcjonariusza Mieczysława Salażyńskiego, Życiorys, b.d., k. 3; *ibidem*, Ankieta personalna, 24 X 1979 r., k. 4; *ibidem*, Dyplom ukończenia studiów, 3 VII 1979 r., odpis z 16 I 1980 r., k. 17; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 57–58; AIPN Wr, 0126/2137, Akta osobowe funkcjonariusza Kazimierza Krausa, Życiorys, 4 X 1977 r., k. 3; *ibidem*, Ankieta personalna, 5 X 1977 r., k. 4; *ibidem*, Dyplom ukończenia studiów, 10 IX 1977 r., odpis z 11 X 1977 r., k. 15; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 59–60; AIPN Wr, 0126/2190, Akta osobowe funkcjonariusza Dariusza Wereszczyńskiego, Życiorys, 12 I 1984 r., k. 3; *ibidem*, Ankieta osobowa, 21 IX 1984 r., k. 4; *ibidem*, Dyplom, 17 VI 1984 r., k. 10; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 36–37; AIPN Wr, 497/2, t. 1, Akta osobowe funkcjonariusza Henryka Macha, Życiorys, 5 VII 1976 r., k. 8; *ibidem*, Ankieta personalna, 5 VII 1976 r., k. 9; *ibidem*, Dyplom ukończenia studiów, 15 IX 1975 r., odpis z 7 X 1976 r., k. 26; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 98–100 (kopia cyfrowa – PDF); AIPN Wr, 497/42, t. 1, Akta osobowe funkcjonariusza Roberta Lewickiego, Ankieta osobowa, 15 VI 1987 r., k. 8; *ibidem*, Dyplom, 23 X 1987 r., k. 19; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 44–45 (kopia cyfrowa – PDF); AIPN Wr, pf 257/18, Akta osobowe funkcjonariusza Henryka Czajkowskiego, Ankieta osobowa, 11 VI 1979 r., k. 2; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 123–124. Grzegorz Kłosiński podjął pracę w SB w 1979 r. Dwa lata później funkcjonariuszką SB została także jego siostra, wymieniona powyżej Ewa Kłosińska, rusycystka po studiach w opolskiej WSP, zatrudniona wcześniej jako nauczycielka w Strzelcach Opolskich (AIPN Wr, 292/101, Opinia, b.d., s. 0005 – kopia cyfrowa – PDF).

¹⁴² AIPN Wr, 0126/1908, Akta osobowe funkcjonariusza Ryszarda Misiaka, Życiorys, b.d., k. 2; *ibidem*, Ankieta personalna, 11 VIII 1977 r., k. 3; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 13–14.

¹⁴³ AIPN Wr, 0126/1956, Akta osobowe funkcjonariusza Romana Latyna, Życiorys, b.d., k. 3; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 9–10; *ibidem*, Opinia służbowa, 22 VI 1987 r., k. 13.

¹⁴⁴ AIPN Wr, 0126/2109, Akta osobowe funkcjonariusza Jerzego Paluszka, Przebieg służby (pracy), k. 66–67; *ibidem*, Opinia służbowa za okres od 1 VIII 1988 do 31 V 1989 r., k. 81.

¹⁴⁵ AIPN Wr, 0126/2085, Akta osobowe funkcjonariusza Ryszarda Ciupka, Ankieta osobowa, 24 IV 1979 r., k. 3; *ibidem*, Dyplom ukończenia studiów, 11 XII 1979 r., odpis z 11 III 1980 r., k. 10; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 46–47; AIPN Wr, 0126/2104, Akta osobowe funkcjonariuszki Grażyny Kostrzewy-Orzeł, Życiorys, b.d., k. 3; *ibidem*, Ankieta personalna, 13 IV 1976 r., k. 4; *ibidem*, Dyplom ukończenia studiów, 26 VII 1976 r., odpis z 10 VIII 1976 r., k. 18; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 62–63.

wyższe studia zawodowe bez stopnia magistra. Już jako funkcjonariusz SB ukończył na tej uczelni również matematyczne studia magisterskie o specjalności nauczycielskiej¹⁴⁶.

W szeregach SB nie brakowało osób próbujących wcześniej swoich sił na niwie naukowej. Jedną z takich postaci był kpt. Janusz Milewski, oceniany przez przełożonych jako jeden „z najlepszych pracowników operacyjnych Wydziału V WUSW w Opolu”¹⁴⁷. Ukończył kolejno Technikum Przemysłu Budowlanych Materiałów Wiążących w Opolu oraz studia na Wydziale Ceramicznym Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, a w marcu 1978 r. obronił pracę doktorską z chemii na Uniwersytecie Gdańskim. W okresie studiów doktoranckich pracował naukowo na Uniwersytecie Gdańskim, następnie był kierownikiem wydziału w opolskiej cementowni „Groszowice”. Wkrótce po uzyskaniu doktoratu, w połowie 1978 r., podjął starania o zatrudnienie w Komendzie Wojewódzkiej MO w Opolu, motywując swój krok chęcią wykonywania „pracy ciekawej” i niegrożącej zawodową rutyną¹⁴⁸.

Tę „ciekawą pracę” podjął w pionie III SB, zajmującym się wówczas również „ochroną” gospodarki. Później Milewski, awansując stopniowo do rangi kapitana, pracował w wypełniającym takie zadania pionie III „A”, przemianowanym ostatecznie na pion V. Z racji posiadanego wykształcenia specjalistycznego i doświadczeń zawodowych odgrywał czołową rolę w sprawowaniu kontroli nad lokalnym przemysłem cementowo-wapienniczym oraz jego zapleczem naukowo-badawczym i projektowym¹⁴⁹.

Podobnie wyglądała droga zawodowa funkcjonariusza pionu V SB kpt. Jerzego Tworowskiego. Ukończył on studia na Politechnice Wrocławskiej, a we wrześniu 1976 r. uzyskał na tej uczelni stopień doktora nauk technicznych z inżynierii chemicznej. W sierpniu następnego roku zgłosił się do pracy w SB Komendy Wojewódzkiej MO w Opolu. Trafił do Wydziału III KW MO, gdzie powierzono mu nadzór operacyjny nad powstającym w tamtym czasie kompleksem Zakładów Aparatury Chemicznej „Metalchem” w Opolu – jedną ze sztandarowych inwestycji okresu gierkowskiego¹⁵⁰. Nieco później, po powstaniu „Solidarności”, Tworowski, podobnie jak Milewski, jako funkcjonariusz pionu III „A i V SB czynnie uczestniczył w zwalczaniu działalności związkowo-opozycyjnej w nadzorowanym przez niego zakładzie pracy. On także był zaliczany przez przełożonych do „najlepszych oficerów w Wydziale V WUSW w Opolu”, a „jego wyniki pracy były wysoko oceniane w Departamencie V MSW”¹⁵¹.

¹⁴⁶ AIPN Wr, 0126/2043, Życiorys, b.d., k. 3; *ibidem*, Dyplom ukończenia studiów, 26 X 1979 r., k. 16, odpis z 28 XI 1979 r., k. 19.

¹⁴⁷ AIPN Wr, 0126/2107, Akta osobowe funkcjonariusza Jerzego Milewskiego, Wniosek personalny, 26 X 1987 r., k. 78; *ibidem*, Opinia służbowa za okres od 12 IX 1984 do 6 VIII 1987 r., k. 79.

¹⁴⁸ *Ibidem*, Podanie, 10 V 1978 r., k. 2; *ibidem*, Życiorys, 10 V 1978 r., k. 3; *ibidem*, Wniosek personalny o przyjęcie do MO, 7 IX 1978 r., k. 60.

¹⁴⁹ *Ibidem*, Opinia służbowa za okres od 15 IX 1981 do 12 IX 1984 r., k. 75.

¹⁵⁰ AIPN Wr, pf 257/22, Akta osobowe funkcjonariusza Jerzego Tworowskiego, Podanie, 10 VIII 1977 r., k. 3.

¹⁵¹ *Ibidem*, Opinia służbowa za okres od 23 IX 1986 do 27 II 1989 r., k. 128.

Epizod pracy naukowej miał za sobą kpt. Ryszard Misiak, pełniący w latach 1978–1984 funkcję zastępcy naczelnika Wydziału III KW MO/WUSW w Opolu. Ukończył kolejno Technikum Energetyczne w Opolu oraz studia na kierunku elektrycznym w miejscowej WSP, a następnie także podobne studia w opolskiej WSI. Na początku kariery zawodowej pracował m.in. jako nauczyciel przedmiotów zawodowych, a później asystent w Katedrze Elektrotechniki WSP. Ostatecznie w 1971 r. zdecydował się na podjęcie pracy w SB. Z racji wykształcenia i posiadanych doświadczeń zawodowych miał dobre przygotowanie do działalności w opolskich środowiskach akademickich, a także do kierowania pracą innych funkcjonariuszy pionu III SB, sprawujących nadzór nad miejscowymi uczelniami¹⁵².

Podobnie było w przypadku kolejnego zastępcy naczelnika Wydziału III WUSW w Opolu, kpt. Henryka Czajkowskiego, pełniącego tę funkcję w latach 1985–1988. Ukończył on Technikum Elektryczne w Brzegu, a następnie studia o specjalności nauczycielskiej w Instytucie Elektrotechniki opolskiej WSI. Po studiach zastał pracować na uczelni jako asystent w Zakładzie Cybernetyki Technicznej, ale już rok później, w 1979 r., wybrał pracę w Komendzie Wojewódzkiej MO. Potem jako kierownik Sekcji 3 Wydziału III KW MO/WUSW oraz zastępca naczelnika Wydziału III WUSW odgrywał aktywną rolę w zwalczaniu działalności opozycyjnej w opolskich środowiskach naukowych i akademickich.

Warto dodać, że w opolskim środowisku akademickim funkcjonowała także żona Henryka Czajkowskiego – Halina. Po ukończeniu studiów polonistycznych w miejscowej WSP podjęła pracę w Bibliotece Głównej tej uczelni. Już w 1978 r. została jednak asystentem w Zakładzie Nauk Społeczno-Politycznych opolskiej WSI.

W grudniu 1988 r. kpt. Czajkowski został naczelnikiem Wydziału „T” WUSW, zajmującego się tzw. techniką operacyjną (obejmującą w szczególności instalacje podsłuchowe). W tym przypadku przydało mu się specjalistyczne wykształcenie inżynierskie z opolskiej WSI¹⁵³.

Zakorzeniony w opolskim środowisku akademickim był ostatni zastępca naczelnika Wydziału III WUSW mjr Bogdan Kopeć, sprawujący tę funkcję w 1989 r. Przed podjęciem pracy w SB odbył wyższe studia zawodowe (nauczycielskie) na Wydziale Filologiczno-Historycznym WSP. W maju 1982 r., już jako oficer SB, ukończył na tym wydziale studia II stopnia i uzyskał tytuł magistra historii¹⁵⁴.

¹⁵² AIPN Wr, 0126/1908, Akta osobowe funkcjonariusza Ryszarda Misiaka, Podanie, 23 VI 1971 r., k. 1; *ibidem*, Życiorys, b.d., k. 2. Por. Z. Bereszyński, *Niezależny ruch studencki w Opolu...*, s. 345–346.

¹⁵³ AIPN Wr, pf 257/18, Podanie, 11 VI 1979 r., k. 1; *ibidem*, Ankieta osobowa, k. 2, 3, 5; *ibidem*, Pismo naczelnika Wydziału III KW MO w Opolu do naczelnika Wydziału Kadr KW MO, 18 VI 1979 r., k. 24; *ibidem*, Notatka służbowa dotycząca kandydata do służby w MO, 4 IX 1979 r., k. 59; *ibidem*, Notatka służbowa dotycząca por. mgr. inż. Henryka Czajkowskiego s. Józefa – kierownika sekcji Wydziału III SB WUSW w Opolu, 26 IX 1985 r., k. 88; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 123–124. Por. Z. Bereszyński, *Niezależny ruch studencki w Opolu...*, s. 346–347.

¹⁵⁴ AIPN, 0126/2100, Akta osobowe funkcjonariusza Bogdana Kopcia, Dyplom ukończenia studiów (odpis), k. 14; *ibidem*, Dyplom, k. 18.

Do pracy operacyjnej wobec miejscowych środowisk naukowych i akademickich nadawała się większa liczba funkcjonariuszy Wydziału III KW MO/WUSW w Opolu, realizujących swoje zadania pod kierownictwem Ryszarda Misiaka, Henryka Czajkowskiego czy Bogdana Kopia. Licznie reprezentowani w tym gronie absolwenci obu opolskich uczelni dobrze orientowali się w nadzorowanym przez nich środowisku, mogli z powodzeniem wykorzystywać w pracy osobiste kontakty, znajomości itp. Wszystko to, jak wymownie świadczy treść zachowanych dokumentów, odgrywało istotną rolę m.in. w podejmowanych przez SB działaniach werbunkowych wobec naukowców i społeczności akademickiej.

Z pewnością nie było dziełem przypadku, że w ramach sprawy obiektowej o kryptonimie „Technika” nadzór nad środowiskiem opolskiej WSI sprawowali absolwenci tej uczelni działający w strukturach Wydziału III KW MO/WUSW: Henryk Czajkowski, Ryszard Ciupek, Grażyna Kostrzewa-Orzeł i Mieczysław Sałatyński. U schyłku lat osiemdziesiątych świeżo upieczony absolwent tej uczelni, Andrzej Kurdziel, jako funkcjonariusz SB był wykorzystywany w działaniach wobec opolskiego środowiska studenckiego¹⁵⁵.

W przypadku opolskiej WSP, nadzorowanej przez SB w ramach sprawy obiektowej o kryptonimie „Aula”, głównym „opiekunem” z ramienia Wydziału III KW MO/WUSW był przez szereg lat mł. chor./chor./ppor. Wiesław Wasiak. Przed podjęciem pracy w SB ukończył on Technikum Weterynaryjne w Nysie¹⁵⁶. Już jako funkcjonariusz aparatu bezpieczeństwa zadzierzgnął jednak mocne związki osobiste z kontrolowaną przez siebie uczelnią, kończąc w 1985 r. studia magisterskie na Wydziale Filologiczno-Historycznym WSP (pedagogika kulturalno-oświatowa). Dzięki temu mógł być awansowany do stopnia oficerskiego¹⁵⁷.

Na cywilnych uczelniach studiowali w trakcie służby także inni funkcjonariusze opolskiej SB. Wśród pierwszych podnoszących w taki sposób poziom swojego wykształcenia znajdowali się wysocy rangą przedstawiciele kadry kierowniczej SB bądź ludzie aspirujący do osiągnięcia takiej pozycji zawodowej, wywodzący się jeszcze z szeregów UB. Mjr Franciszek Kujac, funkcjonariusz Wydziału III KW MO, a następnie kierownik grupy w Wydziale II KW MO oraz zastępca naczelnika tego wydziału, w 1963 r. ukończył np. wyższe studia zawodowe z administracji na Uniwersytecie Wrocławskim¹⁵⁸. Ppłk/płk Stanisław Olejnik, wieloletni naczelnik Wydziału „W” KW

¹⁵⁵ Por. Z. Bereszyński, *Niezależny ruch studencki w Opolu...*, s. 348–349.

¹⁵⁶ AIPN Wr, 0126/2037, Akta osobowe funkcjonariusza Wiesława Wasiaka, Życiorys, k. 3; *ibidem*, Ankieta personalna, k. 4.

¹⁵⁷ *Ibidem*, Dyplom, k. 17; *ibidem*, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 6 VI 1988 r., k. 55. Wiesław Wasiak, zatrudniony w stopniu chorążego na etacie kapitana, został awansowany do stopnia podporucznika w 1988 r., po ukończeniu rocznego studium oficerskiego przy Wyższej Szkole Oficerskiej MSW w Legionowie.

¹⁵⁸ AIPN Wr, 0251/26, Akta osobowe funkcjonariusza Franciszka Kujaca, Dyplom ukończenia wyższych studiów zawodowych, 5 X 1963 r., s. 0023; *ibidem*, Przebieg służby, s. 0029; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), s. 0031, 0033.

MO/WUSW, w 1964 r. ukończył studia w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Katowicach¹⁵⁹. Płk Ludwik Strus, zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. SB w Opolu w latach 1975–1980, ukończył w 1964 r. zaoczne studia prawnicze na Uniwersytecie Wrocławskim, pełniąc w tym czasie funkcję zastępcy naczelnika Wydziału IV SB KW MO we Wrocławiu¹⁶⁰. Kpt. Gustaw Abramczyk, starszy oficer ewidencji operacyjnej z Samodzielnej Sekcji Rejestracji Cudzoziemców KW MO w Opolu, po ukończeniu w 1963 r. studiów prawniczych na Uniwersytecie Wrocławskim szybko awansował na stanowisko kierownika grupy w Wydziale IV KW MO, a w 1969 r. został zastępcą naczelnika tego wydziału (od 1970 r. w stopniu majora)¹⁶¹. Reprezentujący młodszą grupę funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa kpt. Władysław Graczyński z Wydziału Śledczego KW MO w Opolu (późniejszy podpułkownik SB oraz I zastępca komendanta powiatowego MO ds. SB w Oleśnie) uzyskał wykształcenie wyższe dzięki ukończonym w 1969 r. studiom o specjalności pedagogicznej w opolskiej WSP¹⁶².

Liczba doksztalających się w ten sposób funkcjonariuszy znacznie wzrosła w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych w związku ze wspomnianą reorganizacją systemu kształcenia kadr oficerskich MO i SB. Kpt. Edmund Jęchorek (Wydział III KW MO, Grupa V RUSW w Opolu, Wydział V WUSW w Sieradzu), kpt. Tadeusz Lech (Wydział V KW MO/WUSW), ppłk Jan Pastuch (naczelnik Wydziału Śledczego WUSW), kpt. Zygmunt Pasternak (Wydział Śledczy KW MO), por. Mieczysław Sawicki (Grupa III RUSW w Nysie), ppłk Jerzy Szczepaniak (Wydział II KW MO, zastępca szefa RUSW ds. SB w Opolu), ppor. Jerzy Wojtalik (Wydział V KW MO, SB RUSW w Prudniku, zastępca szefa RUSW ds. SB w Prudniku) oraz kpt. Andrzej Wykurz (Wydział II KW MO, zastępca szefa RUSW ds. SB w Prudniku) – ukończyli np. studia na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Wrocławskiego¹⁶³.

¹⁵⁹ AIPN Wr, 0126/1971, Akta osobowe funkcjonariusza Stanisława Olejnika, Dyplom, 21 IV 1964 r., odpis z 24 VII 1964 r., k. 30 (kopia cyfrowa – PDF).

¹⁶⁰ AIPN, 0604/520, Akta osobowe funkcjonariusza Ludwika Strusa, Dyplom ukończenia studiów wyższych, 3 VII 1964 r., k. 47; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 128, 130–131; *ibidem*, Wniosek, 23 VII 1964 r., k. 189; *ibidem*, Wniosek na odznakę „20 Lat w Służbie Narodu”, 8 IV 1965 r., k. 191 (kopia cyfrowa – PDF).

¹⁶¹ AIPN Wr, 0126/1492, Akta osobowe funkcjonariusza Gustawa Abramczyka, Przebieg służby (pracy), s. 0030–0031; *ibidem*, Raport, 25 III 1963 r., s. 0047 (kopia cyfrowa – PDF).

¹⁶² AIPN, 0604/881, Akta osobowe funkcjonariusza Władysława Graczyńskiego, Opinia służbowa, 6 XI 1969 r., k. 147; *ibidem*, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 8 IV 1970 r., k. 150 (kopia cyfrowa – PDF).

¹⁶³ AIPN Ld, 0127/190, Akta osobowe funkcjonariusza Edmunda Jęchorka, Dyplom ukończenia studiów, 31 VII 1979 r., odpis z 23 VIII 1979 r., k. 30; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 86–88 (kopia cyfrowa – PDF); AIPN Wr, 0126/1948, Akta osobowe funkcjonariusza Tadeusza Lecha, Przebieg służby, k. 12–13; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 14–15; *ibidem*, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 21 IV 1981 r., k. 42; AIPN Wr, 0126/2016, Akta osobowe funkcjonariusza Jana Pastucha, Dyplom ukończenia studiów, 7 VIII 1981 r., odpis z 5 XI 1981 r., k. 24; *ibidem*, Przebieg służby, k. 27; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 28–29; AIPN Wr, 0126/2170, Akta osobowe funkcjonariusza Mieczysława Sawickiego, Dyplom ukończenia studiów, 25 VIII 1978 r., odpis z 4 XI 1978 r., k. 24; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 38–39; AIPN Wr, 0131/4243, Akta osobowe

Kpt. Mieczysław Bereta (kierownik sekcji w Wydziale IV KW MO/WUSW, starszy inspektor w Wydziale VI WUSW), kpt. Wiesław Frankiewicz (Wydział Paszportów KW MO, Wydział IV WUSW) oraz mjr Jan Peczeniuk (zastępca szefa RUSW ds. SB w Kędzierzynie-Koźlu, naczelnik Wydziału V WUSW) – odbyli analogiczne studia na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach¹⁶⁴. Kpt. Zdzisław Jaromin (Wydział IV KW MO/WUSW) i kpt. Mieczysław Guzicki (Wydział II KW MO/WUSW) – ukończyli studia z nauk politycznych na Uniwersytecie Wrocławskim¹⁶⁵. Jerzy Petrol (Grupa VI SB RUSW w Krapkowicach) po ukończeniu Wyższej Szkoły Oficerskiej MO w Szczytnie został skierowany na studia podyplomowe na Wydziale Społeczno-Politycznym Uniwersytetu Wrocławskiego¹⁶⁶. Kpt. Ryszard Augustyniak (Wydział Paszportów KW MO, Wydział II KW MO, Wydział V WUSW), kpt. Kazimierz Ciempka (Wydział III KW MO, Wydział V KW MO/WUSW), kpt. Władysław Ciupek (Wydział „T” WUSW) oraz mjr Janusz Kogutkiewicz (naczelnik Wydziału IV WUSW) – zdobyli wyższe wykształcenie dzięki studiom w opolskiej WSI. Szczególne znaczenie zawodowe miało to w przypadku Władysława Ciupka, zatrudnionego w pionie technicznym SB (odbył on studia z elektrotechniki)¹⁶⁷. Mł. chor. Witold Kopera, zastępca szefa RUSW

funkcjonariusza Zygmunta Pasternaka, Przebieg służby (pracy), s. 0067; *ibidem*, Opinia służbowa, 3 I 1975 r., s. 0099; *ibidem*, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 22 V 1978 r., s. 0104 (kopia cyfrowa – PDF); AIPN Wr, 0251/82, Akta osobowe funkcjonariusza Jerzego Szczepaniaka, Dyplom ukończenia studiów, 31 VII 1979 r., odpis z 23 VIII 1979 r., s. 0040; *ibidem*, Dyplom ukończenia studiów, 31 VII 1979 r., odpis z 12 XI 1981 r., s. 0040; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), s. 0067–0069 (kopia cyfrowa – PDF); AIPN Wr, 0251/83, Akta osobowe funkcjonariusza Andrzeja Wykurza, Dyplom ukończenia studiów, 7 VIII 1981 r., odpis z 2 X 1981 r., k. 21; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 48–49; AIPN Wr, 292/82, Akta osobowe funkcjonariusza Jerzego Wojtalika, Przebieg służby (pracy), s. 0007–0008; *ibidem*, Raport, 1 III 1985 r., s. 0019 (kopia cyfrowa – PDF). Zygmunt Pasternak był funkcjonariuszem Wydziału Dochodzeniowo-Śledczego w pionie milicyjnym KW MO w Opolu, oddelegowanym w latach 1972–1976 do pracy w Wydziale Śledczym SB KW MO (w związku ze sprawą wybuchu w auli opolskiej WSP spowodowanego w październiku 1971 r. przez Jerzego Kowalczyka). Tadeusz Lech ukończył studia zawodowe (bez stopnia magistra) z administracji.

¹⁶⁴ AIPN Wr, 0126/2068, Akta osobowe funkcjonariusza Jana Peczeniuka, Dyplom ukończenia studiów, 23 VI 1979 r., odpis z 24 VII 1979 r., k. 21; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 132–134 (kopia cyfrowa – PDF); AIPN Wr, 0126/2071, Akta osobowe funkcjonariusza Mieczysława Berety, Dyplom ukończenia studiów, 24 VI 1978 r., odpis z 18 XI 1978 r., k. 17; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 41, 43; AIPN Wr, 0126/2087, Akta osobowe funkcjonariusza Wiesława Frankiewicza, Przebieg służby (pracy), k. 58–59; *ibidem*, Raport, 10 VIII 1990 r., k. 90.

¹⁶⁵ AIPN Wr, 0126/2002, Akta osobowe funkcjonariusza Mieczysława Guzickiego, Dyplom, 19 IX 1986 r., k. 37–38; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 41–43 (kopia cyfrowa – PDF); AIPN Wr, 0126/2009, Akta osobowe funkcjonariusza Zdzisława Jaromina, Dyplom ukończenia studiów, 11 IV 1980 r., odpis z 16 IV 1980 r., k. 32; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 36–38.

¹⁶⁶ AIPN Wr, 0126/2167, Akta osobowe funkcjonariusza Jerzego Petrola, Przebieg służby (pracy), k. 45–46; *ibidem*, Opinia służbowa, 31 X 1985 r., k. 69.

¹⁶⁷ AIPN Wr, 0126/2106, Akta osobowe funkcjonariusza Kazimierza Ciempki, Dyplom, 8 XII 1980 r., k. 43; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 69–70; AIPN Wr, 0126/2179, Akta osobowe funkcjonariusza Janusza Kogutkiewicza, Przebieg służby (pracy), k. 122–124; *ibidem*, Opinia służbowa, 20 VIII 1977 r., k. 137 (kopia cyfrowa – PDF); AIPN Wr, 0251/63, Akta osobowe funkcjonariusza Ryszarda Augustyniaka, Dyplom ukończenia studiów, 10 IX 1977 r., odpis z 10 X 1977 r., k. 19; *ibidem*, Przebieg służby (pracy), k. 57–58; AIPN Wr, 292/13, Akta osobowe funkcjonariusza Władysława Ciupka, Przebieg służby (pracy), k. 1; *ibidem*, Dyplom ukończenia studiów (odpis), 3 VII 1981 r., k. 25.

ds. SB w Krapkowicach, ukończył w 1983 r. w opolskiej WSP studia historyczne o specjalności nauczycielskiej, w ślad za czym został mianowany podporucznikiem¹⁶⁸. Janusz Stankiewicz, absolwent studiów zawodowych na tej uczelni, już jako funkcjonariusz Wydziału Śledczego KW MO w stopniu młodszego chorążego, ukończył tam w 1982 r. (w okresie stanu wojennego) dodatkowo studia magisterskie o specjalności nauczycielskiej z wychowania technicznego¹⁶⁹. Mjr (później ppłk) Gustaw Podgórski, zastępca naczelnika Wydziału II KW MO w Opolu, ukończył w 1980 r. studia wyższe w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Wrocławskiego. Temat jego pracy magisterskiej: *Motywacje wyjazdów na stałe do Republiki Federalnej Niemiec i powrotów do Polski na przykładzie województwa opolskiego*, napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Bronisława Pasierba, był ściśle związany z jego aktywnością zawodową w pionie II SB, zajmującym się w szczególności zwalczaniem postaw proniemieckich wśród rdzennej ludności Śląska Opolskiego¹⁷⁰.

Osobiste związki z opolskimi uczelniami odgrywały ważną rolę nie tylko w działalności funkcjonariuszy Wydziału III KW MO/WUSW. Dotyczyło to również innych wydziałów SB, a zwłaszcza Wydziału II. Dobrze ilustruje to przypadek kpt. Jana Smolińskiego z tego wydziału. W latach 1969–1974 studiował on na kierunku elektrotechnicznym opolskiej WSP. Od pierwszego roku studiów działał w studenckim radiowęźle „Radio-Sygnaly”, a po ukończeniu studiów, w okresie wakacyjnym, przez trzy miesiące kierował modernizacją tej placówki. W listopadzie 1974 r., po miesięcznej pracy w charakterze stażysty inżynierjno-technicznego w Pracowni Nowych Technik Nauczania Instytutu Pedagogiki WSP, rozpoczął służbę w SB. Później był również związany z opolską WSP, ponieważ jego żona Teresa została pracownikiem naukowym tej uczelni (w Instytucie Filologii Polskiej)¹⁷¹.

Dzięki takim doświadczeniom, kontaktom i znajomościom Smoliński mógł jako funkcjonariusz SB prowadzić skuteczne działania wobec opolskich kręgów naukowych, a także miejscowego środowiska dziennikarskiego, w którym funkcjonowała spora liczba absolwentów opolskiej WSP. Przez większą część pracy w SB działał on

¹⁶⁸ AIPN Wr, 0163/43, Akta osobowe funkcjonariusza Witolda Kopyry, Dyplom ukończenia studiów (odpis), 14 XII 1983 r., s. 0068; *ibidem*, Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 11 VI 1984 r., s. 0070–0071 (kopia cyfrowa – PDF).

¹⁶⁹ AIPN Wr, 0126/2023, Dyplom, 16 II 1983 r., s. 0027 (kopia cyfrowa – PDF).

¹⁷⁰ AIPN Wr, 09/584, G. Podgórski, *Motywacje wyjazdów na stałe do Republiki Federalnej Niemiec i powrotów do Polski na przykładzie województwa opolskiego*, praca magisterska przygotowana w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Wrocławskiego pod kierunkiem prof. dr. hab. Bronisława Pasierba, Opole 1980; AIPN Wr, 0126/2056, Akta osobowe funkcjonariusza Gustawa Podgórskiego, Dyplom ukończenia studiów, 16 VI 1980 r., odpis z 17 VI 1980 r., s. 0072 (kopia cyfrowa – PDF).

¹⁷¹ AIPN Wr, 0251/60, Akta osobowe funkcjonariusza Jana Smolińskiego, Życiorys, k. 2. Por. S.S. Nicieja, *Alma Mater Opoliensis. Ludzie – fakty – wydarzenia. Księga jubileuszowa w 50. rocznicę Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu i 10. rocznicę powstania Uniwersytetu Opolskiego*, Opole 2004, s. 133, fot. 151. Na zdjęciu z czerwca 1973 r., opublikowanym w książce prof. Nicieji, można zobaczyć Jana Smolińskiego i jego żonę Teresę, a także późniejszego rektora Nicieję w gronie członków zespołu „Radio-Sygnalów”.

w strukturach pionu II, zajmując się zwłaszcza środowiskiem dziennikarskim. Kręgiem tym „opiekował” się również w latach 1983–1984 jako funkcjonariusz Wydziału III WUSW. Po wprowadzeniu stanu wojennego por. Smoliński jako kierownik Sekcji 13 Wydziału II KW MO uczestniczył w pracach komisji przeprowadzającej weryfikację opolskiego środowiska dziennikarskiego¹⁷².

Operacyjną przydatność osobistych kontaktów i znajomości posiadanych przez por./kpt. Smolińskiego w opolskim środowisku akademickim znakomicie ilustruje przypadek Reginy Wasiaś, miejscowej dziennikarki radiowej po studiach polonistycznych w WSP. Od 1980 r. dziennikarka ta (po wyjeździe z kraju czołowa działaczka Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie) była traktowana przez por. Smolińskiego jako kontakt operacyjny o pseudonimach „RW” i „Kasia”. Według pisemnej relacji Reginy Wasiaś-Taylor por. Smoliński znalazł się w kręgu jej znajomych za sprawą jego żony Teresy, pracownika naukowego opolskiej WSP¹⁷³.

Por. Urszula Orzeł z Wydziału V KW MO w Opolu (awansowana z czasem do stopnia kapitana) potrafiła wykorzystać operacyjnie osobistą znajomość ze studiów polonistycznych na Uniwersytecie Wrocławskim. Wtedy poznała Krystynę Kossakowską, która po ukończeniu studiów znalazła pracę w Zakładzie Kultury Współczesnej Instytutu Śląskiego w Opolu. Na przełomie lat 1981 i 1982 znajomość ta zaowocowała zarejestrowaniem Kossakowskiej jako TW „Szczęsnego”¹⁷⁴.

Naukowe kariery funkcjonariuszy SB

Niektórzy funkcjonariusze SB zdecydowali się na robienie kariery naukowej. Spektakularny przykład stanowi droga zawodowa Stanisława Hoca, który stał się wychowawcą licznej rzeszy funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, a także cywilnych prawników – i rolę taką spełnia nadal mimo trwających ćwierć wieku zmian ustrojowych.

W latach 1969–1973 Stanisław Hoc był funkcjonariuszem Wydziału III KW MO w Opolu¹⁷⁵. Z zachowanych dokumentów wynika w sposób jednoznaczny, że w tym okresie aktywnie uczestniczył w zwalczaniu działalności opozycyjnej w opolskim środowisku naukowym i studenckim. Przykładem może być notatka służbowa

¹⁷² Por. Z. Bereszyński, *Śłużba Bezpieczeństwa i media informacyjne w województwie opolskim [w:] Komunistyczny aparat represji i życie społeczne Opolszczyzny w latach 1945–1989*, red. K. Jasiak, Opole 2012, s. 193–194.

¹⁷³ *Ibidem*, s. 253–257.

¹⁷⁴ AIPN Wr, 064/956, Wniosek o opracowanie kandydata na TW, 3 XII 1981 r.; *ibidem*, Kwestionariusz TW; *ibidem*, Zobowiązanie, b.d., mf, b.p.

¹⁷⁵ S.F. Hoc, *Funkcjonariusze organów bezpieczeństwa PRL*, „Biuletyn Informacji Publicznej. Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu”, [http://katalog.bip.ipn.gov.pl/showDetails.do?idx=HO&katalogId=2&subpageKatalogId=2&pageNo=1&nameId=4063&osobald=22151&](http://katalog.bip.ipn.gov.pl/showDetails.do?idx=HO&katalogId=2&subpageKatalogId=2&pageNo=1&nameId=4063&osobald=22151& [dostęp 28 IX 2014]) [dostęp 28 IX 2014].

z 16 grudnia 1970 r., sporządzona osobiście przez sierż. Hoca i opisująca przebieg rozmowy profilaktyczno-ostrzegawczej ze Stanisławem Gruszeckim, pracownikiem naukowym Instytutu Śląskiego w Opolu. Rozmowa ta została przeprowadzona w ramach szeroko zakrojonej akcji prewencyjnej, podjętej przez SB i MO w związku z ówczesną rewoltą robotniczą na Wybrzeżu. Gruszecki został doprowadzony do siedziby KW MO, gdzie rozmawiał z nim sierż. Hoc w obecności swojego przełożonego, mjr. Edwarda Kasperskiego, zastępcy naczelnika Wydziału III KW MO. W sporządzonej po tym zdarzeniu notatce sierż. Hoc pisał: „Gruszecki znany jest z tendencji do wypowiadania szkodliwych politycznie poglądów. [...] Gruszecki został ostrzeżony, że w razie kontynuowania wrogich wypowiedzi politycznych zostanie poddana ocenie jego obecność w Instytucie Śląskim”¹⁷⁶. Podobny dokument sierż. Hoc sporządził w marcu 1971 r. Dotyczy on zakończenia sprawy operacyjnej o kryptonimie „Odnowiciele”, prowadzonej przez Wydział III KW MO od marca 1969 r. w środowisku studenckim opolskiej WSP. Sprawa ta miała za cel „niedopuszczenie do powtórzenia się ekscesów z okazji rocznicy marca 1968 r.”. W ocenie sierż. Hoca sprawa „była prowadzona dobrze, przy wykorzystaniu agentury studenckiej”, a także podsłuchu i obserwacji wizualnej¹⁷⁷.

W latach 1973–1981 Stanisław Hoc był wykładowcą w Wyższej Szkole Oficerskiej MSW im. Feliksa Dzierżyńskiego w Legionowie, kształcącej kadry Służby Bezpieczeństwa. W 1977 r. oddelegowano go na czteroletnie studia habilitacyjne do Wyższej Szkoły KGB w Moskwie. Później pracował w MSW, awansując stopniowo do rangi podpułkownika. W styczniu 1989 r. został docentem w Akademii Spraw Wewnętrznych¹⁷⁸.

W marcu 2013 r. przeszłość Stanisława Hoca stała się obiektem zainteresowania opinii publicznej w związku z kierowaniem przez niego zespołem doradców sejmowej komisji ds. służb specjalnych. W udzielonym wówczas wywiadzie dla opolskiego dodatku „Gazety Wyborczej” prof. Hoc stanowczo zaprzeczył, jakoby pracował w Wydziale III MO (a właściwie SB) zajmującym się zwalczaniem działalności opozycyjnej. „Kolejna bzdura. Pracowałem w kontrwywiadzie” – brzmiała jego deklaracja na ten temat. Niestety, zachowane dokumenty mówią zupełnie co innego, stawiając pod znakiem zapytania wiarygodność eksperta komisji sejmowej także w innych kwestiach¹⁷⁹.

¹⁷⁶ AIPN Wr, 011/711, t. 1, Kwestionariusz ewidencyjny o kryptonimie „Fama”, Notatka służbowa, 16 XII 1970 r., k. 36.

¹⁷⁷ AIPN Wr, 011/561, Wniosek o zakończenie sprawy o kryptonimie „Odnowiciele”, 30 III 1971 r. k. 125.

¹⁷⁸ S.F. Hoc, *Funkcjonariusze organów bezpieczeństwa...; Współpraca SB MSW PRL z KGB ZSRR w latach 1970–1990. Próba bilansu*, praca zbior., Centralny Ośrodek Szkolenia im. gen. dyw. Stefana Roweckiego „Grota”, Emów 2013, s. 133.

¹⁷⁹ „Nie jestem agentem KGB, tylko pionkiem do przywalenia Platformie”, rozmawiała B. Łabutin, „Gazeta Wyborcza – Opole”, 23 III 2013, http://opole.gazeta.pl/opole/1,35114,13615121,_Nie_jestem_agentem_KGB_tylo_pionkiem_do_przywalenia.html [dostęp 28 IX 2014]. Nadesłana przeze mnie polemika z treścią wywiadu nie została opublikowana przez redakcję „Gazety Wyborczej” – Z.B.

Podobną drogę kariery obrał inny funkcjonariusz SB ze środowiska opolskiego – Lucjan Krajewski, który również trafił do elitarnego grona wychowawców oficerskiej kadry aparatu bezpieczeństwa. Po ukończeniu w 1978 r. zaocznych studiów prawnych na Uniwersytecie Wrocławskim Krajewski zgłosił się do pracy w Komendzie Wojewódzkiej MO w Opolu, motywując swą decyzję chęcią spłaty długu wobec państwa, które dało mu możliwość zdobycia wykształcenia. Powoływał się też na odebrane w domu wychowanie w duchu komunistycznym, podkreślając, że jego ojciec działał przed wojną w KPP, w czasie wojny należał do Armii Ludowej, a po wojnie „brał aktywny udział w życiu partii”¹⁸⁰.

Z racji posiadanego wykształcenia prawniczego Krajewski trafił do Wydziału Śledczego KW MO. W 1981 r., po ukończeniu Studium Podyplomowego Akademii Spraw Wewnętrznych w Świdrze, awansowano go do stopnia podporucznika¹⁸¹. W latach osiemdziesiątych jako funkcjonariusz tego wydziału odgrywał czołową rolę w licznych sprawach karnych przeciwko lokalnym działaczom związkowym i opozycyjnym. W działaniach tych przejawiał „dużo własnej inicjatywy i zaangażowania”, czego konsekwencją były m.in. liczne aresztowania. Szereg spraw prowadził w duecie z Grzegorzem Kłosińskim, absolwentem Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Opolu. Udzielał się także jako lektor PZPR, realizując „szkolenia o tematyce polityczno-gospodarczej”, oraz prowadził szkolenia zawodowe¹⁸².

Na przełomie lat 1984 i 1985 por. Krajewski został oddelegowany do specjalnego zespołu Biura Śledczego MSW i przez ponad dwa miesiące „uczestniczył w realizacji zadań służbowych w sprawie uprowadzenia i zabójstwa ks. Jerzego Popiełuszki”. Z tego tytułu najwyższe władze resortowe przyznały mu szereg nagród i wyróżnień, m.in. srebrną odznakę „Za Zasługi w Ochronie Porządku Publicznego”¹⁸³. Pod koniec 1986 r. por. Krajewski wystąpił o przeniesienie służbowe do Wyższej Szkoły Oficerskiej w Legionowie, motywując to „zamiłowaniem do pracy naukowej i dydaktycznej”¹⁸⁴. Od lutego 1987 r. funkcjonował już w WSO jako wykładowca prawa karnego procesowego¹⁸⁵.

Przełom ustrojowy w Polsce w latach 1989–1990 nie miał żadnych negatywnych konsekwencji dla kariery zawodowej ówczesnego kapitana Lucjana Krajewskiego. Powołana w 1990 r. Komisja Kwalifikacyjna ds. Kadr Centralnych uznała, że oficer

¹⁸⁰ AIPN, 1756/96, Akta osobowe funkcjonariusza Lucjana Krajewskiego, Podanie, 1 XII 1978 r.; *ibidem*, Ankieta osobowa, k. 4, 6–7.

¹⁸¹ *Ibidem*, Opinia służbowa, [28 V 1981 r.], k. 64.

¹⁸² *Ibidem*, Opinia służbowa, 5 V 1982 r., k. 65–66; *ibidem*, Wniosek personalny, 7 X 1982 r., k. 68; *ibidem*, Wniosek personalny, 22 III 1984 r., k. 70; *ibidem*, Opinia służbowa, 28 XI 1985 r., k. 73; *ibidem*, Opinia służbowa, 31 XII 1986 r., k. 80.

¹⁸³ *Ibidem*, Pismo dyrektora Biura Śledczego MSW do szefa WUSW w Opolu, 22 II 1985 r., k. 71; *ibidem*, Opinia służbowa, 28 XI 1985 r., k. 73.

¹⁸⁴ *Ibidem*, Raport, 23 XII 1986 r., k. 81.

¹⁸⁵ *Ibidem*, Wniosek o przyjęcie do służby w UOP byłego funkcjonariusza Służby Bezpieczeństwa, b.d., k. 85.

ten „odpowiada wymogom przewidzianym dla funkcjonariusza lub pracownika Ministerstwa Spraw Wewnętrznych [...] i posiada kwalifikacje moralne do pełnienia służby – podjęcia pracy – w U[rzędzie] O[chrony] P[raństwa]”¹⁸⁶.

Na początku sierpnia 1987 r. status nauczyciela akademickiego uzyskał wspomniany ppłk Władysław Graczyński, emerytowany funkcjonariusz SB z ponadtrzydziestoletnim stażem pracy, magister pedagogiki po studiach zaocznych w opolskiej WSP, pracujący przez wiele lat w Wydziale Śledczym KW MO w Opolu, później na stanowisku zastępcy komendanta powiatowego MO ds. SB w Opolu, a w latach 1975–1985 jako starszy inspektor Wydziału I Departamentu IV MSW. Zatrudniono go na trzech czwartych etatu jako starszego wykładowcę cyklu II na wolnym etacie docenta w WSO w Legionowie. Na początku kwietnia 1989 r. został przeniesiony na pełny etat cywilny starszego wykładowcy w Katedrze II WSO. Ostatni zapis w jego aktach dotyczy podwyżki wynagrodzenia od 1 lipca 1990 r.¹⁸⁷

Jeszcze jednym funkcjonariuszem SB o ambicjach naukowych był Kazimierz Ogorzelec z Wydziału III WUSW w Opolu. Kolejne szczeble awansu osiągał on jednak znacznie wolniej niż w przypadkach opisanych powyżej. Podejmując w 1974 r. pracę w aparacie bezpieczeństwa, Kazimierz Ogorzelec legitymował się wykształceniem średnim ogólnokształcącym. Wcześniej kształcił się w Niższym Seminarium Duchownym w Wadowicach, ale po dwóch latach wystąpił stamtąd, uznawszy, że nie znajduje się „na właściwej drodze”. Do pracy w SB zgłosił się po odbyciu zasadniczej służby wojskowej w Kaszubskiej Brygadzie Wojsk Ochrony Pogranicza w Gdańsku-Nowym Porcie¹⁸⁸.

Jako funkcjonariusz Wydziału III KW MO zajmował się początkowo wykrywaniem i zapobieganiem „faktom wrogiej propagandy pisanej [oraz] kolportażu wrogich anonimów, ulotek i napisów”¹⁸⁹. Później do jego zadań należało m.in. sprawowanie nadzoru nad służbą zdrowia, Duszpasterstwem Akademickim i środowiskami dziennikarskimi¹⁹⁰. W listopadzie 1982 r. w stopniu młodszego chorążego został kierownikiem sekcji w Wydziale III KW MO¹⁹¹.

Już w 1977 r. st. szer. Ogorzelec starał się o przyjęcie na studia administracyjne na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Wrocławskiego. Odmówiono mu jednak

¹⁸⁶ *Ibidem*, Opinia, b.d., k. 87.

¹⁸⁷ AIPN, 0604/881, Podanie dotyczące przyjęcia do pracy, 16 VI 1987 r., k. 230; *ibidem*, Rozkaz personalny nr 0192/87, 16 VII 1987 r., k. 231; *ibidem*, Raport dotyczący przesunięcia z 3/4 na pełny etat cywilny starszego wykładowcy, 22 III 1989 r., k. 238 (kopia cyfrowa – PDF); AIPN, 2515/1060, Karta uposażenia Władysława Graczyńskiego.

¹⁸⁸ AIPN Wr, 0126/2020, Akta osobowe funkcjonariusza Kazimierza Ogorzelca, Życiorys, 7 IX 1979 r., k. 3; *ibidem*, Ankieta personalna, k. 4; *ibidem*, Ankieta personalna, k. 21; *ibidem*, Opinia służbowa, 30 X 1976 r., k. 42.

¹⁸⁹ *Ibidem*, Opinia służbowa, 14 X 1977 r., k. 44.

¹⁹⁰ *Ibidem*, Opinia służbowa, 22 IV 1982 r., k. 48. Por. Z. Bereszyński, *Służba Bezpieczeństwa i media informacyjne...*, s. 249–251.

¹⁹¹ AIPN Wr, 0126/2020, Wniosek personalny, 18 X 1982 r., k. 51.

z braku miejsc¹⁹². W 1982 r. ukończył studia z mechaniki o specjalności pedagogicznej w Instytucie Budowy Maszyn WSI w Opolu¹⁹³. W październiku 1988 r. chor. Ogorzelec został przyjęty na czteroletnie studia doktoranckie w Akademii Nauk Społecznych przy Komitecie Centralnym PZPR¹⁹⁴. W kwietniu 1990 r. Komisja Kwalifikacyjna przy Departamencie Kadr MSW zakwalifikowała go do rezerwy kadrowej resortu¹⁹⁵.

Aspiracje naukowe nie wyszły na dobre innemu funkcjonariuszowi SB. Chodzi o kpt. Wiesława Frankiewicza, pracującego od 1972 r. głównie w pionie paszportów (przez czternaście lat). Funkcjonariusz ten ukończył w latach 1976–1979 Wyższą Szkołę Oficerską MSW w Legionowie i dzięki temu uzyskał stopień oficerski¹⁹⁶. Później odbył studia na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, a w 1986 r. wystąpił do przełożonych o zgodę na podjęcie studiów doktoranckich. Kierownictwo Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Opolu uznało jednak, że „w pionie paszportowym nie są wymagane tak wysokie kwalifikacje”. Szef WUSW płk Julian Urantówka stwierdził natomiast, że zgoda na podjęcie studiów doktoranckich mogłaby być udzielona w wypadku, gdyby wnioskodawca przeszedł do pracy w Wydziale IV WUSW. Kpt. Frankiewicz z niechęcią zaakceptował ten warunek i dzięki temu udało mu się w 1989 r. uzyskać doktorat z nauk humanistycznych¹⁹⁷.

Okoliczności, w jakich doszło do zrobienia doktoratu, w niespodziewany sposób zaszkodziły jednak karierze zawodowej kpt. Frankiewicza. W 1990 r. Wojewódzka Komisja Kwalifikacyjna uznała, że nie nadaje się on do służby w Policji i Urzędzie Ochrony Państwa. Chodziło najpewniej o to, że w ostatnich latach swojej pracy w SB był funkcjonariuszem pionu IV, znanego z działań przeciwko Kościołowi. W odwołaniu od decyzji WKK kpt. Frankiewicz argumentował, że podjęcie pracy w Wydziale IV WUSW było konsekwencją presji przełożonych, którzy w innym przypadku nie wyraziliby zgody na podjęcie przez niego studiów doktoranckich. Powoływał się także na pozytywną opinię imiennie wskazanych przedstawicieli duchowieństwa. Centralna Komisja Kwalifikacyjna pod przewodnictwem dr. Krzysztofa Kozłowskiego utrzymała jednak w mocy negatywną decyzję WKK, mimo że w tym samym czasie dopuszczano do pracy w Policji i UOP osoby, o których wiadomo było z ich akt personalnych, że aktywnie uczestniczyły w zwalczaniu opozycji (jak np. Lucjan Krajewski)¹⁹⁸.

Ciekawą ilustrację związków funkcjonariuszy SB ze środowiskami naukowymi stanowi kariera ppłk. Jerzego Bielskiego, wieloletniego (od 1974 r.) naczelnika Wy-

¹⁹² *Ibidem*, Opinia służbowa, 14 X 1977 r., k. 44.

¹⁹³ *Ibidem*, Dyplom, 30 IX 1982 r., k. 29.

¹⁹⁴ *Ibidem*, Pismo prodziekana Wydziału Nauk Społeczno-Politycznych ANS do Kazimierza Ogorzelca, 24 X 1988 r., k. 32.

¹⁹⁵ *Ibidem*, Protokół. Decyzja Komisji Kwalifikacyjnej, 10 IV 1990 r., k. 60.

¹⁹⁶ AIPN Wr, 0126/2087, Przebieg służby (pracy), Wniosek o nadanie stopnia Milicji Obywatelskiej, 10 VI 1979 r., k. 75; *ibidem*, Opinia służbowa za okres od 19 VI 1979 do 16 X 1982 r., k. 83.

¹⁹⁷ *Ibidem*, Raport, 10 VIII 1990 r., k. 90; *ibidem*, Notatka służbowa, 27 VII 1990 r., k. 136.

¹⁹⁸ *Ibidem*, Odwołanie, 25 VII 1990 r., k. 96–98; *ibidem*, Wniosek wraz z decyzją WKK, 24 VII 1990 r., k. 132; *ibidem*, Opinia, 20 IX 1990 r., k. 137.

działu Paszportów KW MO i WUSW w Opolu. Z racji pełnionej funkcji mógł on mieć znaczący wpływ na karierę zawodową niejednego pracownika miejscowych uczelni i placówek naukowych. Sam także zaczął robić karierę w tym środowisku, łącząc ją ściśle z awansami resortowymi. W marcu 1983 r. uzyskał stopień naukowy doktora nauk humanistycznych na Wydziale Filologiczno-Historycznym opolskiej WSP. Temat obronionej przez niego pracy doktorskiej – *Emigracja z województwa opolskiego do Republiki Federalnej Niemiec w latach 1975–1979* – był bezpośrednio związany z jego działalnością zawodową w pionie paszportowym SB¹⁹⁹. W 1984 r. praca ta uzyskała I nagrodę w zorganizowanym pod auspicjami wojewody opolskiego konkursie na „naj-użyteczniejszą dla Opolszczyzny pracę habilitacyjną, doktorską, magisterską i inżynierską”²⁰⁰. W ślad za tym umocniła się zawodowa pozycja ppłk. dr. Bielskiego. W 1983 r. zaliczono go „do rezerwy kadrowej na wyższe stanowisko służbowe w resorcie spraw wewnętrznych”, a we wrześniu następnego roku uzyskał szansę objęcia znacznie bardziej prestiżowego stanowiska naczelnika Wydziału II Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Opolu. Przeniesienie doszło do skutku w lutym 1985 r.²⁰¹

Powroty po latach

Niektórzy funkcjonariusze SB powrócili po latach do środowisk będących w przeszłości obiektem ich służbowego zainteresowania. Przykładem może być kariera ppłk. Stanisława Hoca, który został profesorem na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Opolskiego. Na uczelni tej znalazł pracę także kpt. Grzegorz Kłosiński, który jako funkcjonariusz Wydziału Śledczego WUSW zajmował się m.in. konspiracyjnymi studentami opolskiej WSP. Przez wiele lat pełnił on funkcję wicekanclerza UO. Jako przedstawiciel pracowników administracyjnych został nawet wybrany do uczelnianego Senatu. Ostatecznie jednak zrezygnował z tej funkcji po ujawnieniu jego przeszłości na łamach lokalnej prasy²⁰².

Przykłady te świadczą o tym, że opisane powyżej zjawiska nie mają jedynie znaczenia historycznego. Poznanie przeszłości jest w tym przypadku ważne również dla lepszego zrozumienia naszej współczesności.

¹⁹⁹ AIPN, 003088/373, t. 1, Akta osobowe funkcjonariusza Jerzego Bielskiego, Zaświadczenie, 15 III 1983 r., s. 0070; *ibidem*, Dyplom, 20 III 1983 r., s. 0071; *ibidem*, Pismo ppłk. Jerzego Bielskiego do naczelnika Wydziału Kadr KW MO w Opolu, 12 III 1983 r., s. 0248 (kopia cyfrowa – PDF). Promotorem był doc. dr hab. Jan Korbel.

²⁰⁰ *ibidem*, Dyplom uznania nadany przez wojewodę opolskiego, 1984 r., s. 0072 (kopia cyfrowa – PDF).

²⁰¹ *ibidem*, Przebieg służby (pracy), s. 0190; *ibidem*, Wniosek personalny, 8 IX 1984 r., s. 0263 (kopia cyfrowa – PDF).

²⁰² D. Wodecka-Lasota, *Esbek senatorem UO*, „Gazeta Wyborcza – Opole”, 21–22 V 2005, s. 1. Por. Z. Bereszyński, *Niezależny ruch studencki w Opolu...*, s. 364.

Zakończenie

Mimo stale podejmowanych starań w tym kierunku Służba Bezpieczeństwa nigdy nie zdołała zapewnić sobie pełnej kontroli nad opolskimi środowiskami naukowymi. Efektu takiego nie przyniosły ani różnego rodzaju działania represyjne wobec osób prezentujących niepożądane postawy polityczne, ani penetrowanie tych środowisk przez agenturę SB. Wielu naukowców potrafiło zachować daleko idący dystans do otaczającej ich rzeczywistości społeczno-politycznej i oprzeć się podejmowanym wobec nich działaniom werbunkowym ze strony aparatu bezpieczeństwa.

Nie można jednak bagatelizować wpływu wywieranego przez SB na kształtowanie się sytuacji w miejscowych środowiskach naukowych, a w szczególności na warunki pracy i możliwości rozwoju zawodowego ludzi nauki. Aparat bezpieczeństwa potrafił skutecznie utrudnić czy nawet uniemożliwić pracę osobom prezentującym opozycyjną postawę polityczną, a jednocześnie ułatwić awans akceptującym bądź wspierającym system komunistyczny.

Osoby podejmujące współpracę z aparatem bezpieczeństwa mogły liczyć na różnego rodzaju przywileje i ułatwienia także w karierze zawodowej. Dotyczyło to zwłaszcza dostępu do paszportów i związanych z tym szans wyjazdu naukowego za granicę. Jednostki pozytywnie postrzegane przez SB miały w tym zakresie znaczną przewagę nad naukowcami niecieszącymi się sympatią tej służby. Aparat bezpieczeństwa mógł pomagać swoim protegowanym także w inny sposób, jak o tym świadczy m.in. opisany powyżej przypadek TW „Kazimierza”, rekomendowanego przez opolską SB na studia doktoranckie, czy przypadek TW „Rafała”, której miano udzielić pomocy w uzyskaniu uprawnień tłumacza przysięgłego. W kontekście tego rodzaju faktów można zasadnie mówić o aktywnym współtworzeniu przez SB polityki personalnej w środowiskach naukowych ze skutkami trwającymi po dziś dzień.

W tej sytuacji wiele osób może obawiać się ujawnienia zachowanej na ich temat dokumentacji. Obawy takie jednak mają niekiedy charakter irracjonalny i wynikają jedynie z niepewności co do tego, jak fakty z przeszłości zostały opisane przez funkcjonariusza SB nagabującego daną osobę. W każdym przypadku ujawnienie zawartości akt może służyć uwolnieniu się od psychicznego brzemienia, czyniącego niejedną osobę zakładnikiem dawno minionej przeszłości. Wskazane jest jednak zachowanie ostrożności, jeżeli chodzi o interpretację zachowanej dokumentacji na temat osobowych źródeł informacji SB. Jak widać w przytoczonych powyżej przykładach, stopień uwikłania naukowców i innych osób z tego środowiska w dobrowolne bądź wymuszone relacje z komunistycznym aparatem bezpieczeństwa bywał bardzo różny – od faktycznego zaangażowania we współpracę i czerpania wymiernych korzyści z tego tytułu po pozory współpracy bądź konsekwentne uchylanie się od niej. Każdy przypadek wymaga indywidualnego i zróżnicowanego traktowania, przy możliwie wszechstronnym wykorzystaniu dostępnych źródeł.

Środowiska naukowe były nie tylko obiektem aktywnego zainteresowania SB, ale po części spełniały również istotną funkcję służebną w stosunku do tej instytucji. Z upływem czasu wyższe uczelnie odgrywały coraz ważniejszą rolę jako źródło wysoko wykwalifikowanych kadr aparatu bezpieczeństwa. Przyszli funkcjonariusze SB wynosili z nich wiedzę przydatną w wykonywanej później pracy, a także nie mniej cenny kapitał osobistych doświadczeń i znajomości, pomocnych w późniejszych działaniach operacyjnych. To samo dotyczy funkcjonariuszy doksztalających się na uczelniach cywilnych bądź próbujących łączyć pracę w SB z własną karierą naukową.

Wielorakie i złożone związki aparatu bezpieczeństwa ze środowiskami naukowymi sprzyjały operacyjnej sprawności policji politycznej, poszerzając jej możliwości działania – z oczywistą szkodą dla owych środowisk i reszty społeczeństwa.

Zbigniew Bereszyński

The Security Service and Scientific Communities. Relationships between Scientists and the Repressive Apparatus as Illustrated with the Example of Opole

Summary

Relationships between the scientific communities and the Communist security apparatus are one of the most interesting and important topics in the socio-political history of the People's Republic era. The nature of these relationships was extremely complex and versatile; significantly more complicated than in the case of any other social environments. Scientific communities were supervised by Division III of the Security Service (SS), also involved in the fight against the political activities of the opposition. These environments were of interest to other operating divisions of the SS, in particular Division II, which dealt with issues like eradicating pro-German attitudes in the Opole province, and Division V, whose tasks included the fight against „Solidarity”. An important part in the surveillance of the scientific communities was played by the SS's personal sources of information, derived both from scientists and auxiliary technical or administrative staff.

Universities were not only an object of interest and operational activity for the SS. Over time, they began to play an increasingly important role as sources of highly qualified personnel for the security apparatus. Future Security Service officers employed the acquired knowledge and the capital of personal experience and contacts in later operations. A similar situation occurred in the case of officers in training at civilian universities or those trying to combine work in the SS with their own scientific careers. These issues are illustrated by the examples of the Silesian Institute, Higher School of Pedagogy and the Higher School of Engineering in Opole.